

2022-07

jaargang 53
nummer 7
september 2022

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

Desinformatie
en
propaganda

Martelares van
de rede
Hypatia

Hou toch op met
dat “n-woord”

Zwelgen in
zelfkastijding

Honderd jaar geleden: uit "De Dageraad" van zondag 10 september 1922

EEN HULDE AAN DE WEDUWE VAN MULTATULI.

Ten vorigen jare werd op een door de vrijdenkersvereniging "De Dageraad" te 's-Gravenhage gehouden Multatuli-avond aan de toen aanwezige weduwe van Multatuli, mevrouw E. Douwes Dekker, Hammund Schepel*), het eere-lidmaatschap der vereeniging aangeboden.

De officiële aanbieding van dit bewijs, door bijzondere omstandigheden vertraagd, is thans geschied. De heeren Havers, Born en Bobbe, vormend het bestuur van "De Dageraad", hadden zich begeven naar de woning van de weduwe van Douwes Dekker, waar de heer Havers het woord voerde.

Spr. wees er op, dat ten opzichte van Multatuli de tijd van verguizing eenerzijds en grenzenloze vereering anderzijds voorbij was en de redelijke waardeering voor Multatuli's arbeid steeds nader komt.

Spr. bood haar een gecalligrafeerd, in gouden lijst vervat, bewijs van eereidmaatschap aan.

Zeer onder den indruk dankte de nog krasse 82-jarige dame voor dit blijk van belangstelling. Zij deelde daarbij mede dat zij, indien mogelijk, nog gaarne nagelaten correspondentie zou uitgeven, w.o. ook die gevoerd tusschen "Dek" en wijlen F. Domela Nieuwenhuis.

*) Noot van de redactie van 2022: een pijnlijke fout is in deze naam geslopen; de weduwe heette van huis uit Maria (Mimi) Frederika Cornelia Hamminck Schepel (Venlo, 15 december 1839 - 's-Gravenhage, 25 september 1930); zij was vrijdenkster en schrijfster. Men kan zich dus afvragen wat er op het 'bewijs van eereidmaatschap' heeft gestaan... Precies hetzelfde bericht heeft gestaan in het Amersfoortsch Dagblad/De Eemlander van 17 augustus 1922, maar dan met "Hammond" in plaats van "Hammund". In "De Dageraad" van 10 oktober 1922 wordt nog vermeld dat ook het bestuur van de vereniging "Het Multatuli-Museum" de weduwe een ereidmaatschap plus oorkonde heeft aangeboden, namelijk op 27 september. Meer over W. Havers vindt u op pag. 40 van dit nummer. Een uitvoerige biografie staat op <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/havers>

Bezoek onze
website
devrijgedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voorkant: Universiteit van Michigan in Ann Arbor, bibliotheek van de rechtenfaculteit, foto van Mathew Schwartz op Unsplash.

Achterkant: Graduate Reading Room van de Suzzallo Bibliotheek in Seattle, foto van Cameron Stewart op Unsplash.

De Vrijdenker

jaargang 53 • nummer 7 • september 2022

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	Redactie/Bestuur	2
Is er verschil tussen desinformatie en propaganda?	Hans de Vries	3
Zwelgen in zelfkastijding	Floris van den Berg	5
Lale Gül verduist	Anton van Hooff	9
Haverschmidt, een dichter die als dominee durfde te denken	Anton van Hooff	10
In de schoenen geschoven	Jan Willem Nienhuys	12
Hypatia, martelares van de antieke rede	Anton van Hooff	14
Gradaties in het denken over de scheiding van kerk en staat	Herman Reimes	18
De eerste jaren van het georganiseerde vrijdenken in Duitsland	Heiner Jestrabek	22
Van de duisternis naar het licht	Robert Green Ingersoll	25
De eerste tien Dageradianen	René van Elst	26
Wat ik nog weet over Henk Visman	J. Hans de Vries	28
Geloven in Q (en in Trump)	Kenneth van Oost	29
Journalistieke en maatschappelijke plicht: schrijf 'nigger' en 'neger' en niet 'n-woord'	Maarten Gorter	32
De onzedelijkheid in den Bijbel (3, slot)	W. Havers	34
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	Redactie	40

gten

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
 Floris van den Berg
 Bart Collard - secretaris
 Fabian van Langevelde - penningmeester

Postadres en telefoonnummer:

De Vrije Gedachte,
 Antonius Matthaeuslaan 16
 3515AS Utrecht
 Tel. 06-28301336

E-mail:

secretaris@devrijegedachte.nl

IBAN:

NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
 Postadres en telefoon: zie hiernaast

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie "Kosten" hieronder in het Colofon van dit blad

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Collard - Van den Berg

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofdredacteur a.i. en eindredacteur
 Maarten Gorter – coördinator
 Anton van Hooff
 Herman Reimes
 Eelko de Vos

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres en telefoon:

zie hierboven bij de informatie over DVG

E-mail:

redactie@devrijegedachte.nl

Website:

zie hierboven bij de informatie over DVG

(Leden- en) abonnementsadministratie:

Zie hierboven bij de informatie over DVG

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren. Zie de aanwijzingen achterin dit blad.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
 ISSN: 1872-1478

Disclaimer: De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Is er verschil tussen desinformatie en propaganda?

door **J. Hans de Vries**

Als dienstweigeraar (1981), socioloog (1991) en docent/onderzoeker informatiesystemen (1998-2021) kan ik het niet nalaten om de oorlogspropaganda te analyseren.

In het huidige internettijdperk gaat het niet alleen om oorlogspropaganda maar met de globaliserende werking van de sociale media is het een desinformatieoorlog geworden. Het bewust verspreiden van desinformatie zorgt voor misleidende dan wel onjuiste informatie. Erop gericht om de geloofwaardigheid van de tegenpartij te ondermijnen en om je eigen interpretatie als waarheid te positioneren. Hiermee wordt de verdraaide werkelijkheid als een vaststaand feit gepresenteerd.

VS-Minister Colin Powell zwaaide in 2003 met een buisje poeder in de Veiligheidsraad om de vergadering er van te overtuigen dat Irak massavernietigingswapens had en zo een invasie te rechtvaardigen. President Poetin van Rusland gebruikt al decennia de doctrine van denazificatie waarmee de inval in Oekraïne zou worden gerechtvaardigd om de Russische broedervolken te bevrijden en te verenigen.

Oekraïne wordt al vanaf de Eerste Wereldoorlog heen en weer geslingerd tussen Oost en West Europa. Met het Molotov-Ribbentrop-pact van 1939 tussen Stalin en Hitler lijft Stalin Oekraïne in bij de Sovjet-Unie. Twee jaar later lijft Hitler Oekraïne in bij het Derde Rijk. Tijdens de Conferentie van Jalta wordt Oekraïne tussen de drie geallieerde staatshoofden (Stalin, Roosevelt, Churchill) weer toebedeeld aan de Sovjet Unie. Na het uiteenvallen van de USSR in 1991 zoekt Oekraïne toenadering tot West-Europa.

De verslaglegging van het front in een oorlog is afhankelijk van de plaats en rol die journalist kan innemen. Wil je informatie van het front krijgen dan kun je als een embedded journalist meereizen met een militaire eenheid. Als de journalist deel uitmaakt van één van de strijdende partijen legt de verslaglegging beperkingen op. Je mag niet alles wat je weet en ziet publiceren. Je kunt hierbij vraagtekens zetten als je het hebt over onafhankelijke journalistiek in het kader van persvrijheid. Als je als verslaggever de beperkingen duidelijk vermeldt weet de lezer/kijker dat dit nieuws gekleurd en onvolledig is. De grens tussen feitelijke verslaglegging en oorlogspropaganda vervaagt hierbij.

Oorlogspropaganda zorgt ervoor dat informatie ten bate van de eigen strijdende partij wordt gekleurd, verdraaid of verzwegen. We zien in de mensonterende oorlog in Oekraïne ook stelselmatig desinformatie, nep-nieuws en propaganda terugkomen.

Anne Morelli (foto Paul van Welden)

De tien principes van oorlogspropaganda:

1. Wij willen geen oorlog
2. Het andere kamp is de enige verantwoordelijke voor de oorlog
3. De vijandelijke leider lijkt op de duivel
4. Wij verdedigen een nobele zaak, geen particuliere belangen
5. De vijand begaat bewust wrede daden, wij onopzettelijke blunders

6. De vijand gebruikt illegale wapens

7. Wij lijden zeer weinig verliezen, de verliezen van de vijand zijn enorm

8. Kunstenaars en intellectuelen steunen onze zaak

9. Onze zaak is heilig

10. Wie aan onze propaganda twijfelt, is een verrader

Anne Morelli, Elementaire principes van oorlogspropaganda (2001)

De tien principes van oorlogspropaganda van Anne Morelli zijn gebaseerd op historisch onderzoek van de Eerste Wereldoorlog maar ze kunnen ook toegepast worden op de strijd in Oekraïne. Het nalopen van de tien principes vanuit de perspectieven van beide strijdende partijen geeft het volgende beeld.

Principe 1:

De interne strijd tussen Oost en West-Oekraïne (2004 en 2014) leverde geen vooruitzichten op vrede op. Ook al willen de Oekraïners geen oorlog, ze worden er ingezogen door het opstandige oosten dat met steun van Rusland een burgeroorlog start en aansluitend in 2014 zorgt voor de inlijving van de Krim bij Rusland. Als onderdeel van het geopolitieke schaakspel stelt Rusland dat zijn aanval van 2022 een 'militaire operatie' is en geen oorlog.

Principe 2:

Volgens Rusland heeft Oekraïne deze militaire operatie (oorlog) over zichzelf afgeroepen door de ogen te richten op West-Europa en afstand te nemen van de culturele Russische broedergemeenschap. Vanuit het Oekraïense gezichtspunt voert Rusland een invasieoorlog door het soevereine land binnen te vallen.

Principe 3:

Van beide zijden worden de leiders afgeschilderd als kwade geesten. Zo wordt Poetin als een autocraat afge-

schilderd. Zelinski wordt als clown weggezet op grond van zijn televisieverleden als komediant. Daarnaast wordt hij weggezet als neonazi omdat een deel van de Oekraïense strijders in Marioepol een nazistische tak vertegenwoordigt. Zelinski als Joods gelovige wegzetten als nazi levert wel een heel wrange smaak op.

Principe 4:

De nobele zaak van de oorlog wordt aan beide kanten opgehemeld. Ideologisch wordt de nobele strijd gezien als een conflict rondom autocratie en democratie. Oekraïne strijdt voor democratische waarden tegen het autoritaire geleide Rusland. Daartegenover stelt Poetin dat de denazificatie van na de Tweede Wereld oorlog nog niet is voltooid. Het verdere nobele doel is de restauratie van de Russische broedervolkencultuur.

Principe 5:

Het opkloppen van de wreedheden van de andere partij is een gegeven en wat je zelf hebt gedaan zijn blunders. De Russisch sprekende inwoners van Oekraïne mogen niet hun taal spreken en ontvangen daar ook geen onderlicht in. Dat wordt opgeklopt als een menselijke wreedheid. De wreedheden van de terugtrekkende Russische legereenheden worden van Oekraïense zijde benadrukt.

Principe 6:

Aan het begin van de oorlog wordt Oekraïne ervan beticht samen met Amerika in laboratoria te werken aan illegale chemische wapens. Dit om aan te geven dat Oekraïne illegale wapens zal inzetten. Bij een aanval op de staalfabriek in Marioepol wordt Rusland beticht van het gebruik van verboden fosforbommen. De andere partij wordt zwart gemaakt door de vermeende inzet van illegaal wapentuig.

Principe 7:

Veelal onder overheidsdruk van de strijdende partijen worden verliezen over en weer gebagatelliseerd. Bij de terugtrekkende bewegingen van het Russische leger rond Kiev kon Oekraïne uithalen door te laten zien hoe schandalig de Russen hadden huisgehouden. In de Russische media worden de aantallen van de gesneuvelde militairen niet gepubliceerd. Daarentegen gebruikt de Oekraïense leider Zelinski de verliezen om meer wapens geleverd te krijgen.

Principe 8:

Waar het kan worden kunstenaars en intellectuelen voor het karretje gespannen. De Oekraïense inzending van Kalush Orchestra wint

in mei het Europees Songfestival. Enkele weken later verkoopt de band de winnende bokaal op Facebook voor meer dan 800.000 Euro. Hiervoor worden aanval-drones gekocht voor het Oekraïense leger.

Principe 9:

De oorlog is heilig en wordt altijd door een geloofsinstituut gezegend. De Russische orthodoxe kerkleider Kirill vergoddelijkt Poetin en zegent de wapens en de troepen. De heiligheid van het geloof gaat zelfs zover dat Kirill mede door toedoen van Orbán niet op de EU sanctielijst is geplaatst.

Principe 10:

Als je het staatsnieuws in twijfel trekt, word je als een verrader gezien. Zo zijn Russische journalisten wegens leveren van commentaar ontslagen. Wie twijfel zaait in Rusland door bijvoorbeeld de 'militaire operatie' een 'oorlog' te noemen wordt opgepakt. Volgens de Russische NGO OVD-info zijn al 15.000 inwoners hiervoor opgepakt.

We zien heden ten dage de mensonterende oorlog in Oekraïne, waar desinformatie en propaganda samenkomen. Op de sociale-media-kanalen zijn er voldoende trollen van beide zijden om hun volgers te voorzien van desinformatie. De oorlog rond democratie en autocratie legt de informatie(on)vrijheid op het internet bloot. De trollen op het internet richten zich niet alleen op de oorlog maar betrekken de hele globaliserende internet-community er bij. Met het verspreiden van nepnieuws polariseren zij de samenleving voor hun eigen ideologisch gewin. Durf dus voortdurend te twijfelen en meerdere bronnen over het zelfde aspect van het nieuws te checken.

Bronnen

Anne Morelli. Elementaire principes van oorlogspropaganda - Bruikbaar bij koude, warme of lauwe oorlogen. EPO, Antwerpen, 2003.

<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5310773/russische-anti-oorlog-protesten-steeeds-creatiever>

<https://www.trouw.nl/buitenland/ook-onder-de-meest-loyale-poetin-aanhangers-groeit-de-twijfel-over-de-oorlog-in-oekraïne~bf92ecf4/>

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374331>

<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wat-bezielt-de-onvermoeibare-factchecker-een-deel-van-mijn-familie-is-vermoord-door-mensen-die-waanzinnige-theorieen-aanhingen~bb7cca9f/>

Voorbeeld van Russische oorlogspropaganda

VOORBEELD VAN OORLOGS PROPAGANDA

Zwelgen in zelfkastijding

Het neoracisme van Robin DiAngelo
door **Floris van den Berg**

The goal of my work is to make visible the inevitable racist assumptions held, and patterns displayed, by white people conditioned from living in a white supremacist culture.
Robin DiAngelo

‘[...] white progressives can be more harmful than explicit racists’ (p. 5) merkt DiAngelo op in *Nice racism*.

Met zulke vrienden heb je geen vijanden meer nodig – dat dacht ik toen ik dat boek las. DiAngelo beweert dat progressieve liberalen *erger* zijn dan expliciete *white supremacists* omdat die *nice racists* de status quo van het systeem in standhouden. Zij jaagt met haar boek en haar benadering bewust de progressieve liberalen in de gordijnen. Er is een tendens tot zelfkastijding binnen de woke gemeenschap. Het lijkt soms wel of de social justice warriors er plezier aan beleven om het boetekleed aan te trekken om als een calvinistische zondaar gebukt onder historisch schuldbesef zonden te belijden, zonder kans op absolutie. DiAngelo geeft namelijk geen absolutie aan witte mensen, behalve dan misschien een beetje aan zichzelf. Alleen als je je hele leven wijdt aan strijd tegen racisme en dat doet volgens de meest stringente politiek correcte normen van de woke gemeenschap, dan kun je misschien zeggen dat je goed bezig bent. DiAngelo is volgens haarzelf dus goed bezig, maar als je niet naar een woke cursus wilt of meent dat je het allemaal al weet en dat het niet voor jou bedoeld is, dan geef je daarmee aan dat je nog niet zo ver bent, dan toon je, in *New-speak*, ‘white arrogance’. Immers: ‘Our [= white progressives - FvdB] certitude that we are free of racism prevents us from any further growth and development.’ (p. 7)

Pas sinds ik woke literatuur lees, word ik als lezer aangesproken op mijn ras, op mijn witheid (en op man zijn, cisgendered, middelbaar, heteroseksueel, hoogopgeleid, able bodied – het kan bijna niet erger).

Het in het woke kamp bekende boek van Robin DiAngelo *White Fragility* had ik deels gelezen, maar weer terzijde gelegd – dat is het mooie van boeken, je kunt ze naar

believen lezen of niet. Bij de progressieve boekhandel Bijleveld in Utrecht zag ik een poosje terug in de etalage haar nieuwe boek. Dat is een titel met een tegenstelling: *nice* gaat niet samen met *racism*. De ondertitel maakt DiAngelo's punt duidelijk: *How progressive white people perpetuate racial harm* (2021).

Ik koester het concept ergerplezieren: het lezen van opponenten waar je het zo mee oneens bent dat het hilarisch wordt. Ik besteed veel aandacht aan het lezen van opponenten die ideologisch ver van mij afstaan, waar ik het faliekant mee oneens ben of oneens mee denk te zijn. Een ondertitel die mij aanspreekt op mijn witheid en mij dan ook nog eens beschuldigt van het bestendigen van raciaal leed, is iets wat ik moeilijk kon negeren. Zodoende kocht ik het boek – bij Broese trouwens want toen ik het bij Bijleveld wilde kopen bleek het

boek uitverkocht te zijn. DiAngelo's boeken zijn populair onder wokies.

Racisme afwerpen

‘My goal is to help us [= witte mensen – FvdB] get out of denial about our racism and be less harmful to Black people and other people of color.’ (p. xiii)

Hoe zou jij reageren als jij van racisme beschuldigd wordt? Word je dan defensief, boos, ga je uitgebreid betogen dat het niet zo is, ga je huilen (*white tears*), loop je boos of verontwaardigd weg (*white rage*)? Al deze reacties kunnen worden samengevat als witte kwetsbaarheid of *white fragility* en dit was het onderwerp (tevens de titel) van het vorige boek van DiAngelo. In *Nice Racism* richt zij zich tot witte mensen die zichzelf vooruitstrevend en links vinden. Ze richt zich tegen witte wokies die antiracistisch zijn, maar zich desalniettemin volgens DiAngelo niet genoeg bewust zijn van hun witte privileges en hun eigen racistisch gedrag of niet genoeg anti-racistische activiteiten ontplooiën.

Ik vat de argumentatie van *Nice Racism* puntsgewijs samen:

1. In de westerse samenlevingen is er kansenongelijkheid en de facto ongelijkheid tussen witte en niet-witte mensen (DiAngelo spreekt van ‘*racialized people*’ of ook van ‘*Black or colored people*’. ‘*Black*’ wordt met een hoofdletter geschreven; ‘*white*’ niet). Die kansenongelijkheid en de facto ongelijkheid noemt DiAngelo racisme.
2. Witte mensen hebben voordelen van de witte dominantie in de samenleving. Die voordelen worden aangeduid als *white privilege* (en bestudeerd in *white studies*).
3. Witte mensen hebben moeite te erkennen dat zij profiteren van een systeem dat witte mensen meer kansen biedt. Door geen actie te nemen blijft dit systeem in stand.

4. Vooruitstrevende witte mensen willen laten zien dat zij absoluut niet racistisch zijn, maar zijn dat, volgens DiAngelo, in hun houding, handelen en taal juist wel te zijn. Ook vooruitstrevende witte mensen, die antiracismecursussen volgen of zelfs geven.

5. Om het racisme uit de samenleving te bannen moeten witte mensen heropgevoed worden. Het aanleren van inclusief taalgebruik, oftewel wokespeak, is daar onderdeel van. Zij moeten hiervoor op cursussen en in praatgroepen. Die heropvoeding is echter nooit klaar. Niet-witte mensen moeten hierin het voortouw nemen met de heropvoeding van witte mensen – inclusief links-progressieven – en witte *allies* als DiAngelo.

6. Witte mensen moeten stoppen met zich te verdedigen tegen de beschuldiging van racisme. Ze moeten deemoedig accepteren dat ze racistisch zijn en vragen (aan *white allies* als DiAngelo of gekleurde mensen) wat ze moeten en mogen doen. Niets doen of zwijgen is geen optie, immers '*white silence is violence*'. Het is voor witte mensen die het graag goed willen doen, reuze moeilijk om het goed te doen en op het juiste moment de goede opmerking te maken, in de juiste politieke correcte termen, in de juiste intonatie, aan de juiste persoon, met de juiste lichaamstaal en, niet te vergeten, de juiste intentie.

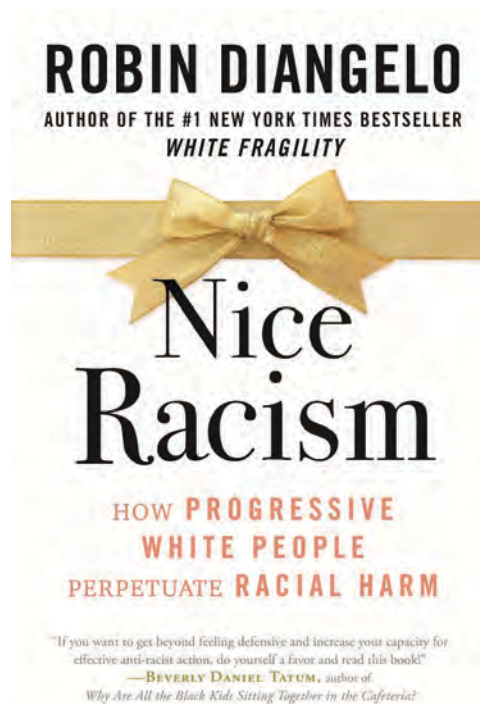
Wat is racisme?

Zoals over veel woke termen dreigt er een semantische verwarring over het begrip racisme. Wanneer (witte) mensen het woord racisme horen, denken zij waarschijnlijk aan één van deze twee betekenissen

1. Expliciet racistisch gedrag (geweld) of racistisch taalgebruik, zonder dat er sprake is van ironie of indirect citeren.

2. Discriminatie op basis van ras. Dat kan gaan om gedrag in de persoonlijke sfeer of om hoe met mensen wordt omgegaan in instituties. DiAngelo bedoelt echter met racisme:

3. Al het handelen dat niet expliciet afstand neemt van de raciale kansenongelijkheid in de samenleving. Als je geen actie onderneemt om de raciale ongelijkheid of kansenongelijkheid op te heffen, ben je, volgens DiAngelo, een racist.

4. Als je beweert dat je GEEN racist bent, als je niet genoeg Zwarte vrienden hebt, als je te vriendelijk lacht naar Zwarte mensen, dan ben je, volgens DiAngelo, een racist. Als je zegt kleurenblind te zijn en niet te discrimineren, dan ben je nog steeds deel van een systeem dat witheid privilegieert.

Als de gemiddelde lezer bij racisme denkt aan betekenis 1 en 2, terwijl DiAngelo doelt op 3 en 4, dan ontstaat er een Babylonische spraakverwarring. Wanneer DiAngelo witte progressieven beschuldigt van racisme dan bedoelt zij niet dat deze mensen racistische opmerkingen maken of zelf discrimineren tegen niet-witte mensen! Nee, zij bedoelt dat witte mensen deel uitmaken van een systeem van kansen- en uitkomstenongelijkheid langs raciale lijnen. Witte mensen worden vervolgens boos en zijn verontwaardigd want zij zijn immers nette en vriendelijke mensen zonder een greintje racisme en bovendien ook nog tegen deze kansenongelijkheid, maar voor DiAngelo is dat niet genoeg om geen racist te zijn. Als je, volgens DiAngelo, deel uitmaakt van een onderdrukkend systeem, en je behoort (zonder vrije

keuze, maar door geboorte) tot de klasse van geprivilegieerden, dan heb je automatisch schuld aan dat systeem en zul je je, volgens DiAngelo, tot het uiterste moeten inspannen om dat onrechtvaardige systeem neer te halen. Zij haalt ook Martin Luther King aan die doorgaans wordt beschouwd als een liberaal of gematigd strijder tegen racisme. DiAngelo citeert echter King uit zijn *Letter from the Birmingham Jail*: '*Lukewarm acceptance [of racism and racial inequality] is much more bewildering than outright rejection.*' (p. 3) DiAngelo merkt nog op: '*The call to go slow and avoid conflict only serves the status quo of white comfort.*' (p. 4) Doelt ze hier op een revolutie om de gewenste veranderingen in één keer in te voeren?

Voor de duidelijkheid: met racisme bedoelt DiAngelo elk systeem dat leidt tot sociale ongelijkheid tussen mensen van verschillend ras. Wanneer Joe Biden opmerkt: '*[I have] Not a racist bone in my body!*' dan kan DiAngelo dat hekelen: Biden heeft immers de privileges van witheid. Hij profiteert, volgens DiAngelo, van een racistisch systeem. Biden is een voorbeeld van een *nice racist* – volgens DiAngelo.

Geen verbetering

Veel mensen, waaronder ik, menen dat racisme afneemt. Dat het racisme in de VS nu minder is dan in de jaren 1960 of dat de inclusie van niet-witte mensen in Nederland nu groter is dan 25 jaar geleden. Maar DiAngelo ziet geen enkele verbetering inzake racisme, zij schrijft: '*[...] I don't think the younger generation is less racist than older ones. Most white people live in se-*

'White people must understand how race shapes our own lives and how we are conditioned into complicity regardless of awareness or intention.' (p. xiv)

Om beter grip te krijgen op aardig racisme, stel ik voor om ter vergelijking eens te kijken naar 'aardig seksisme': 'Alle mannen zijn seksisten en aardige mannen zijn *nog erger* dan machomannen omdat aardige mannen het patriarchaat en hun mannelijke privileges in stand houden door niet structureel actie te ondernemen volgens de wensen van (radicale) vrouwelijke feministen.' Als aardige en feministische man zul je een dergelijke typering waarschijnlijk niet als erg constructief ervaren. Je krijgt te horen dat jij – ondanks jouw welwillendheid – een groter probleem bent dan de botte seksisten! Dat is nogal een beschuldiging! Wat je eraan moet doen? Op cursus! Je moet hardop laten horen hoe geprivilegieerd jouw positie als man is en je moet actief worden in de anti-seksisme beweging, maar wel altijd tweede viool spelen.

Ras en uitsluiting

DiAngelo is geobsedeerd door ras. Wat betekent 'ras' eigenlijk en in welke betekenis gebruikt DiAngelo de term? Volgens Van Dale gaat ras om genetisch overdraagbare uiterlijke kenmerken van mensen (onder andere gelaat, haar en huidskleur) op basis waarvan mensen in categorieën verdeeld kunnen worden en dikwijls wordt er langs deze lijnen gediscrimineerd. Uiterlijke kenmerken kunnen samengaan met een bepaalde cultuur van die groep. Mensen kunnen op allerlei verschillende manieren worden ingedeeld, maar raciale kenmerken zijn doorgaans in het oog springend en daardoor van invloed. Mensen zijn tribaal ingesteld en we hebben de neiging om de eigen *tribe* voor te trekken en om te discrimineren jegens buitenstaanders. Verwarrend is dat verschillende uitsluitingsmechanismen (vormen van discriminatie) tegelijk kunnen werken: gender, seksuele geaardheid, sociale klasse, religie, politieke ideologie, handicap, haarkleur etc. Verschillende soorten uitsluitingsmechanismen kunnen elkaar versterken. Als je zwart bent en vrouw en gay en gehandicapt en uit een arm gezin komt, dan krijg je met vijf uitsluitingsmechanismen

tegelijk te maken. Het zich bewust zijn van verschillende soorten uitsluiting wordt intersectionalisme genoemd. DiAngelo komt uit de postmoderne school waar intersectionalisme als dogma wordt omarmd, maar zij geeft er een eigen draai aan. Volgens haar is er een hiërarchie van uitsluitingsmechanismen en is racisme de belangrijkste. DiAngelo wil de intersectionele benadering erbuiten laten. Haar slogan zou kunnen zijn: 'racism first' en 'Make racism great again'. Alle andere vormen van uitsluiting komen daarna (al wordt er in haar boeken met geen woord gerept over de discriminatie van niet-menselijke dieren). DiAngelo wil niet dat witte mensen zich beroepen op andere vormen van uitsluiting of slachtofferschap. Zelfs al ben je daar slachtoffer bij, dan nog ben je als wit persoon onderdrukker in een racistisch systeem.

Waar DiAngelo met geen woord over rept is discriminatie door niet-witte mensen. Maar ook niet-witte mensen discrimineren. Discriminatie is niet voorbehouden aan witte mensen (was de wereld maar zo simpel). De reden waarom zij dit niet adresseert is, meen ik, dat DiAngelo focust op de westerse samenleving en op de kansenongelijkheid die daar zichtbaar is. De westerse samenleving is witnormatief en daarom is alles doordeesemd met een witte normativiteit. Dit Foucaultiaanse machtsperspectief blokkeert echter het zicht op discriminatie en misstanden in groepen die gepercipieerd worden als slachtoffers, zoals niet-witte mensen, vrouwen, moslims, joden etc. Discriminatie van vrouwen in de islam is een onderwerp dat niet alleen buiten het zicht van DiAngelo ligt, maar ook van het hele intersectionele feminisme en de wokegemeenschap van social justice warriors.

Cognitieve zelfkastijding

DiAngelo wil dat witte mensen het boetekleed aantrekken – en aanhouden! – en hun privileges afstaan aan niet-witte mensen. Witte mensen moeten in hun boetekleed levenslang op cursus en worden heropgevoed. De witte mens moet hervormd worden tot een Nieuwe Mens die de dogma's van de woke ideologie zonder morren accepteert en zich daarnaar gedraagt. De we-

reld die DiAngelo voor ogen heeft, is geen wereld zonder racisme met gelijke kansen voor iedereen en met vrijheid van expressie hoog in het vaandel, maar een collectivistische cultuur waarin groepen raciaal zitten opgesloten en waar de vrijheid van handelen ondergeschikt gemaakt is aan reparaties van historische ongelijkheid en onderdrukking.

Dat zoveel witte mensen meegaan met de zelfbeschuldigingen van DiAngelo en bereid zijn te boeten is een vorm van cognitieve flagellatie. Dat deze witte mensen zwelgen in zelfbeschuldiging moeten zij zelf weten; beangstigend wordt het wanneer DiAngelo's ideeën voet aan de grond krijgen in het onderwijs en de cultuursector. Niet elke oplossing voor een probleem is constructief. DiAngelo's benadering leidt tot vergaande polarisatie, neoracisme en vooral tot heel veel boosheid en wrok. Wie schiet daar nu wat mee op?

1. Het aantal toegepaste 'studies' op universiteiten neemt razendsnel toe. 'Studies' zijn bijna altijd toegepaste sociologie vanuit postmodernistisch en met name foucaultiaans perspectief waarbij onderliggende machtsrelaties worden gedeconstrueerd. 'Studies' zijn een ideologisch gekleurde lens om mee naar de wereld te kijken. 'Studies' sluiten doorgaans andere perspectieven en wetenschappelijke theorieën uit. Voorbeelden van studies zijn: gender studies, queer studies, transstudies, Black studies, white studies, fat studies, boy studies, vegan studies.

2. Er wordt helemaal niets gevraagd van de zwarte gemeenschap (denk aan criminaliteit, drugs, alcoholverslaving, eenoudergezinnen, zwarte misogynie, geweldsverheerlijking in zwarte gemeenschap, etc.).

3. Een verwijt dat mij ook gemaakt wordt als ik het over veganisme heb. Een verschil is dat een vleeseter aantoonbaar slachtoffers maakt – er ligt immers een vermoord dier op diens bord. Bij veganisme is het morele probleem helder zwart/wit.

Lale Gül verduitsst

door Anton van Hooff

‘Vertalers zullen het wel moeilijk met je boek hebben,’ merkte ik op tegen Lale Gül tijdens het vraaggesprek dat ik met haar voerde, nadat haar de titel en het beeldje Vrijdenker van het Jaar op 18 juni waren toegekend. Veel beschreven zaken zijn namelijk oer-Nederlands. En wat moet men aan met de beschouwingen die de aangrijpende autobiografische verhalen onderbreken? Ik gaf Lale als voorbeeld van een gewrongen zin: ‘Onze perceptie aangaande de mate van subjectiviteit in een proces van waarheidsvinding is per definitie sterk variabel’ (p. 84 van *Ik ga leven*). Ze vertelde dat er net een Duitse vertaling was verschenen, maar ze had er niets mee te maken gehad, want ze is het Duits niet machtig. Ik probeerde in de dagen na het interview die uitgave te bestellen, maar om een of andere reden was die alleen in het Duitse taalgebied leverbaar. Nu maakte ik eind juni toch enkele treinreizen in Duitsland. Als je eenmaal de grens over bent, kun je, als tegemoetkoming in de levenskosten, in de zomermaanden voor 9 euro gebruik maken van de regionale verkeersmiddelen – dus niet van de sneltreinen. Wanneer je er de tijd voor neemt, kom je met de regionale treinen op één dag een heel eind: Bonn, Haltern-am-See (Romeins museum) en Aken. In Duisburg bemachtigde ik *Ich werde leben*. Deze titel bevalt me niet: het Nederlandse ‘ik ga leven’, betekent dat de stap naar het nieuwe bestaan wordt gezet, het Duitse ‘werden’ duidt op een onbepaalde toekomst. Ik heb nagedacht

over alternatieven, maar kom er niet uit: Ich bin dabei zu leben...Ich fange an zu leben...ich will leben...

De vertaalster Dania Schüürmann slaagt er met korte zinnen goed in de tekst levendig te houden. Lales beschouwingen, waarop menigeen in mijn omgeving is afgeknapt, heeft ze flink verdund. Van mijn voorbeeld van het taalkundig monstrum heeft ze gemaakt: ‘Bezüglich des Ausmaßes an Subjektivität bei der Wahrheitsfindung gehen unsere Wahrnehmungen logischerweise und qua Definition weit auseinander.’ Deze zin begrijp ik bij eerste lezing tenminste.

De zeer Nederlandse verwijzingen worden echter niet bevestigend opgelost. Op 18 juni hebben we samen hartelijk gelachen om de aanduiding Karbonkel, waarmee Lale haar weerzin tegen haar tirannieke moeder uitdrukt. Ik kende de term alleen in de betekenis van een gesteente en

een steenpuist, ook niet vriendelijk, maar mijn zoon van 18 en andere vertegenwoordigers van zijn generatie wisten prompt te melden dat het om een nare figuur van de schooltelevisie ging. Iemand vertelde me tijdens de borrel dat zijn kind nachtmerries van Karbonkel had gehad. Gül legt de verwijzing nergens in haar boek uit, ten behoeve van een oudere generatie. Ik vraag me af wat Duitse lezers nu denken bij ‘Karbunkel’. Er zijn meer zaken die verklaring in een voetnootje zouden behoeven:

kent men Ciske de Rat, is Pim Fortuyn een begrip en is André Hazes bekend als de volkszanger? Als de PVV opduikt wordt pas verderop duidelijk dat het de partij van Wilders is; die is treurig genoeg in Duitsland wel bekend. Lale Gül heeft grote waardering voor Multatuli, wat ons vrijdenkers natuurlijk deugd doet, maar snappen Duitse lezers de betiteling Droogstoppel voor Lales moeder en Wawelaar voor de wijkimam? Heel begrijpelijk is de fonetische weergave van het Hagenees, dat de vader van Lales vriend Freek gebruikt, heel summier weergegeven. Je kunt hier moeilijk met Duits Platt gaan werken.

Mijn eerste vraag aan Lale Gül op 18 juni was: ‘NRC schreef dat jouw boek verreweg het best verkochte was in de categorie ‘literaire fictie’. Maar dat is toch niet de goede rubricering, wel?’ De Suhrkamp Verlag noemt op de achterflap *Ich werde leben* ‘einen autobiographischen Roman’, maar dat is het toch ook niet. In mijn ogen is het een indrukwekkend egodocument, getuigenis van zelfbeschikking door de kracht van de rede: denken maakte weer eens vrij.

Karbonkel

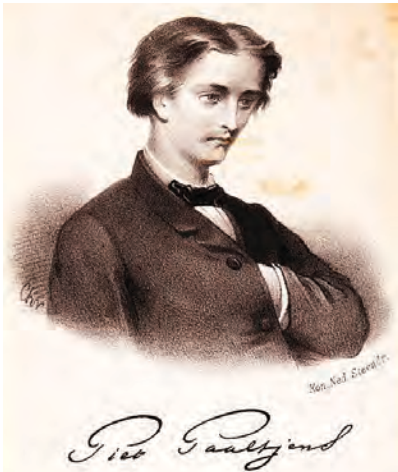
De Duitse (bewerkte) vertaling heb ik met meer plezier gelezen dan de twee keer dat ik het origineel doornam. Maar ja, ondertussen had ik Gül ondervraagd en was onder indruk gekomen van haar persoon.

In haar wekelijkse column in *Het Parool* van 6 augustus zoekt ze naar een verklaring voor het feit dat de Duitse versie zo weinig openbare weerklank vindt. Een journalist die zowel in de Nederlandse als de Duitse media actief is, legde het haar zo haar uit: ‘In Duitsland vindt men alles wat negatief is over immigranten of buitenlanders erg gevoelig liggen en daar branden ze niet graag de handen aan.’ Dat zou best wel eens het geval kunnen zijn denkt deze dagelijkse luisteraar naar de Deutschlandfunk: wat daar heerst is inderdaad een ergerlijke bevangenheid. Maak dus je relaties in Duitsland, waar de verhoudingen met islamitische Turken niet minder weerbarstig zijn, op het boek attent (vanuit Nederland kopen lukt dus niet).

Haverschmidt, een dichter die als dominee durfde denken

door Anton van Hooff

Gelithografeerd portret voor de eerste druk van *Snikken en Grimlachjes*

Hij bespeelde daarin de Turkse trom, een groot slaginstrument dat een lage, sombere toon voorbrengt. Ook de waldhoorn of simpel 'hoorn' produceert een melancholiek geluid. Bij haast iedere regel van het vers moet ik grimlachen:

*Hoor ik op Sempre een waldhoorn,
Of ook wel een Turksche trom,
Dan moet ik zoo bitter weenen;
En – ik weet zelf niet waarom.*

*Vraagt een der werkende leden:
'Hoe kan een Turksche trom
Of een waldhoorn u zoo roeren?' –
Dan weet ik zelf niet waarom.*

*Is 't wijf in beetre dagen
Een vriend de Turksche trom
Niet onverdienstlijk bespeelde? –
Ach, ik weet zelf niet waarom.*

Onder alle ironie klinkt de Weltschmerz van Heinrich Heine (1797-1856) door: 'Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, / Daß ich so traurig bin (Ik weet niet, wat moet het beduiden / Dat ik zo treurig ben; *Buch der Lieder* 1827).

Zo kende ik Haverschmidt, als een van de 19de-eeuwse studentenauteurs, naast Nicolaas Beets/Hildebrand, Johannes Kneppelhout/Klikspaan en Gerrit van der Linde/De Schoolmeester, de dichter van: 'De leeuw is eigenlijk iemand/die bang is voor niemand'. Zij bezorgen de lezer een verademing in de bedompte atmosfeer van de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw.

Een van de weinige gedichten die ik uit het hoofd ken, is 'Hoor ik op Sempre een waldhoorn' uit de bundel *Snikken en Grimlachjes*^[1] van Piet Paaltjens, de alias van François Haverschmidt (1835-1894). *Sempre crescendo* ('steeds aanzwellend') was – en is – het Leidse studentenmuziekgezelschap, waarvan Haverschmidt tijdens zijn studie theologie (1852-1858) lid was.

Twee dominees

Beets en Haverschmidt keerden na hun woelige studentenjaren beiden terug in de burgermaatschappij en nog wel als predikant. Beets produceerde na 1843 alleen nog een onmetelijke hoeveelheid stichtelijke poëzie en proza, in het bijzonder preken. Ook dominee Haverschmidts predicates verschenen in druk, maar ze ademen een heel andere sfeer dan de brave, rechtzinnige vermaningen van Beets. Ze zijn veel persoonlijker, soms aangrijpend, vooral in het licht van Haverschmidts einde. 'Op 19 januari 1894 – om tien uur in de ochtend – gaf hij zich eindelijk aan zijn worgengel over,' is de slotzin van Rob Nieuwenhuys' selectie van teksten van en over Haverschmidt uit zijn domineestijd.^[2] Hij verhing zich aan de ombouw van zijn bedstel.

De worgengel wordt door Haverschmidt zelf genoemd in een preek uit 1885: 'Hij, de worgengel, verstaat geen scherts. Wie hem spelend de hand reikt, die laat hij niet meer los, die sleept hij mede tegen wil en dank, om kan zijn, in het eind hem neer te storten in een eigenwillig gedolven graf.' De worg-/of doodsengel was indertijd langs alle huizen in Egypte gegaan; achter de deuren waarvan de posten niet met het bloed van een lam waren besmeurd, stierven de eerstgeboren zonen. De gewaarschuwde Joden werd dit lot bespaard (*Exodus* 12).

De pijn van vrijzinnigheid

Als predikant nam Haverschmidt in de hervormde kerk een veel verlichtere positie in dan Beets. Toen hij twintig jaar na Beets theologie

studeerde, was Leiden de haard geworden van Bijbelkritiek en modernisme in het algemeen. In zijn preken getuigt Haverschmidt van een vrije houding tegenover de Heilige Schrift. Soms betreurt hij het dat hij het onbevange geloof van zijn kinderjaren had verloren: 'Een engel hoopte ik als kind te worden, bij God, Onze Vader! O, vrome illusie, o, onmogelijk luchtkasteel! Daar is immers geen hemel en engelen zijn er ook niet. En een God? Nu ja, er is een natuurkracht of hoe heet dat?

Als dominee in Schiedam

Piet Paaltjens, door Auke Hettema, 1960, Klikspaanweg Leiden

Er is een verband voor alles, een geheel dat de som is van al de delen. Maar mogelijk bestaat dat ook maar alleen in de gedachte der mensen.' De God waarin hij als kind geloofde, 'was louter de vrucht van verbeelding'. (Preek 14 september 1873)

Denken staat geloven in de weg zoals hij in een preek uit 1878 erkent: 'Misschien zijn er hier die er in kunnen komen in wat ik nu zeg. Zij hebben ook beproefd te eten van wat velen de verboden boom noemen, de boom der kennis. En eindelijk op een dag kwamen zij tot de ontdekking dat zij niet meer bidden konden. De god hunner kindsheid was verdwenen.'

Anders dan Beets maakte Haverschmidt geen schitterende kerkelijke carrière. Na korte ambtsuitoefeningen in het Friese Foudgum en Den Helder zat hij vast in Schiedam en beleefde daar in 1889 zijn 25-jarig ambtsjubileum.

In de preek waarmee hij op 4 augustus van dat jaar terugblikte op zijn loopbaan, schetste hij zijn pijnlijke ontwikkeling tot de vrijzinnigheid: 'Gij werd genoodzaakt hier wat los te laten en daar wat toe te geven, en eindelijk, ja, daar viel uw gehele gebouw in puin. Uit het Oude Testament met zijn scheppingsverhaal en zijn God die Egyptenaren en Canaëniëten uitroeide ten behoeve van een Israël, welke helden maar al te weinig beantwoordden aan uw zedelijk ideaal, trokt gij u terug op het Nieuwe Verbond. Doch ook daar wist ge dikwijls niet langer wat te denken en te geloven. De wonderen? Zij kwamen u steeds onwaarschijnlijker voor.'

De Dageraad in Schiedam

Wat overbleef – en bij vrijzinnigen nog steeds overblijft – is een Jezus als ethisch voorbeeld van naastenliefde. Zij scheppen een Jezus naar hun beeld en gelijkenis, althans als ideaal. Haverschmidt gaf echter toe dat christenen geen alleenrecht op naastenliefde hebben: 'En wie weet of er onder ons geen lieden zijn die 'godloochenars' genoemd worden, maar die in hun leven God aanbidden 'in geest

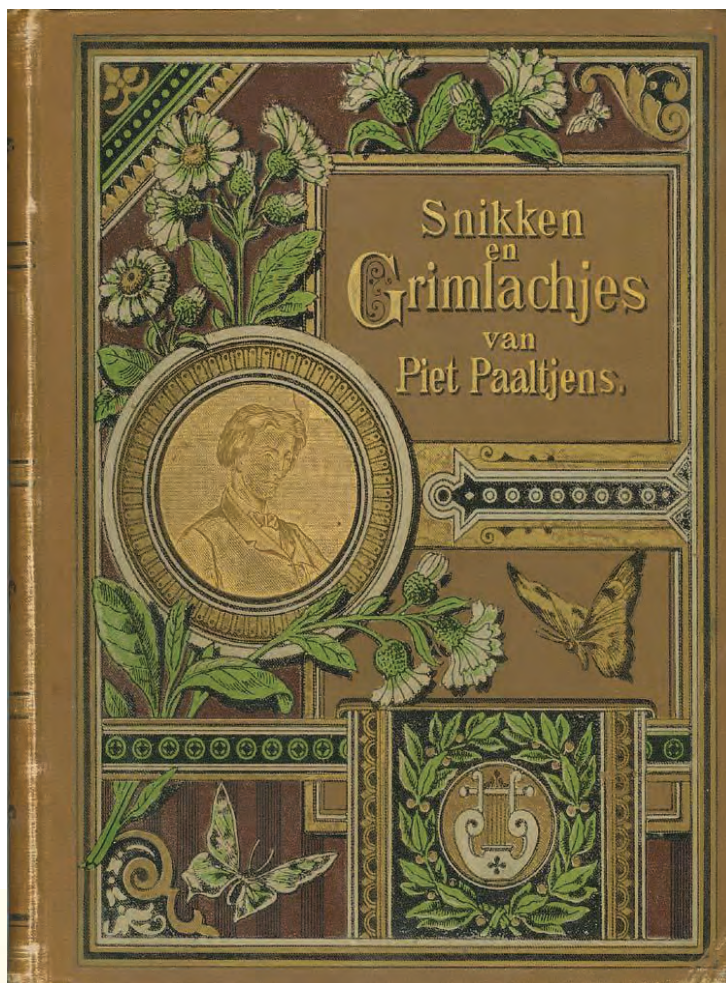
SNIKKEN EN GRIMLACHJES

Uitgave met illustraties van Kafak, Annonce Pers, Amsterdam 1992.

Piet Paaltjes

*Deze handtekening van den Zanger der
„Snikken en Grimlachjes” wordt voor echt
verklaard door zijn bejegenerend en
Eggenhuis testamentair*

Fr. Haverschmidt

6de druk van *Snikken en Grimlachjes*

en in waarheid', want hun beginsel is gerechtigheid, hun woord oprechtheid, hun denken reinheid en goedheid, hun doen hulpvaardigheid en stille, dienende liefde?' (Preek uit 1891)

Haverschmidt leed dus niet aan het ergerlijke superioriteitsgevoel van gelovigen. Er zijn geen getuigenissen van debatten die hij met godloochenars voerde. Toch waren die in Schiedam vertegenwoordigd. Toen hij in 1864 het beroep in Schiedam aannam, schreef zijn voorganger Ds. F.C.A. Pantekoek hem onder andere: 'Ge vindt er ongelovigen die gij hoogachten zult en Dageraadsmensen met wie gij disputeren kunt. Alzo de wijzen en verstandigen naast de kinderkens!' Dus al acht jaar na de oprichting van De Dageraad, de vereniging die nu De Vrije Gedachte heet, waren er aanhangers in de jeneverstad.

Bij de bewondering die ik allang voor Piet Paaltjes voelde, is door de lectuur van zijn preken sympathie gekomen voor een man die zelfs binnen het keurslijf van een kerkelijk ambt durfde te denken.

[1] Te lezen op de DBNL-website: https://www.dbnl.org/tekst/have010snik03_01/

[2] Rob Nieuwenhuys, De dominee en zijn worgengel. Van en over François Haverschmidt, 1964, op het internet te bereiken via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren: https://www.dbnl.org/tekst/nieu018domi01_01/index.php

In de schoenen geschoven

door *Jan Willem Nienhuys*

Nadat Anton van Hooff en ik commentaar hadden geleverd op een artikel van Harry Ansems en de laatste daarop gereageerd had, was mijn eerste reactie: Iedereen heeft zijn zegje gehad, en de lezers van *De Vrijdenker* kunnen nu zelf wel hun mening vormen. Ik kwam daarvan terug omdat ik een manier van argumenteren bij mijn geachte opponent zie die hij tamelijk systematisch toepast. Ik vond dat ik daar wat meer over moet zeggen.

In zijn eerste artikel (april 2022, kol. 2 van p. 15), schrijft hij:

In Het Verschijnsel Mens legt hij het uit: "Wat veel natuurwetenschappers ... opgesloten ligt."

Het citaat telt 116 woorden, zonder bronvermelding. Dit 'citaat' staat nergens in Het Verschijnsel Mens (HVM). Het komt uit een zes jaar oud stuk van de auteur zelf. Ik vermeldde dit feit in mijn reactie in een voetnoot, tezamen met een zo voorzichtig mogelijke opmerking dat de hele tekst zo onzinnig is dat die niet uit de pen van natuurkundeleraar Teilhard had kunnen vloeien. Kortom, de auteur schuift Teilhard aperte wartaal in de schoenen. Ik voel me dus in goed gezelschap dat hij diezelfde truc nu diverse malen bij mij uithaalt.

Pauling

In zijn reactie in het juli/augustusnummer 2022 schrijft Ansems, met-

een in de eerste alinea, dat ik een beroep op **Linus Pauling** doe. Dat is correct. Ik had bedoeld aan te geven dat de door Teilhard veronderstelde geestelijke binnenkant van atomen geen enkele rol speelt bij het tot stand komen of het functioneren van verbindingen tussen atomen, dus als moleculen. Nu is Teilhard daar wat vaag over, maar hij lijkt toch grosso modo te zeggen dat die geestelijke energie van de atomen zich des te meer manifesteert naarmate ze ingewikkelder met elkaar verbonden worden. Of dat 'élan vital' ook de totstandkoming of de stabiliteit van die verbindingen stimuleert, is niet zo duidelijk bij Teilhard, maar Ansems is er tamelijk expliciet over: hij had het in april (pal na zijn nepcitaat) over verstrengeling tussen positief en negatief geladen deeltjes en betitelde dat als 'een bepaald innerlijk vermogen tot waarneming'. Onzin: in de eerste plaats heeft verstrengeling niets te maken met positieve en negatieve lading en ook niet met waarneming door de verstrengelde deeltjes, en in de tweede plaats staat niets daarvan bij Teilhard. Het is weer een voorbeeld van indoeschoenenschuiverij.

Ik merkte alleen op dat de kwantumtheorie van chemische binding (van Pauling) prima vertelt hoe bindingen tussen atomen tot stand komen en dat enige mysterieuze extra energieën daar niet aan te pas komen. Ansems weerwoord is dat Pauling zijn Nobelprijs kreeg op een ander terrein dan waar het over gaat in HVM. Idem voor Medawar. Bij Medawar sloeg dat nog ergens op, omdat die zich in zijn vernietigende recensie van januari 1961 uiteraard expliciet uitliet over HVM. Pauling heeft zich bij mijn weten echter nooit over Teilhard uitgelaten. Ik betwijfel of Pauling van hem gehoord had toen hij in 1939 zijn beroemde boek over chemische binding publiceerde. Maar het gaat in HVM wel degelijk over het feit dat moleculen ingewikkelder zijn dan atomen en dat die ingewikkeldheid bepaalde oorzaken en gevolgen heeft die te maken hebben met die

mysterieuze 'psychische' energie. Dan is relevant dat er een doortimmerde kwantumfysische theorie is over de aard van chemische binding en dat die theorie geen rol overlaat voor geestelijke energie.

Ziel

Ik schreef (in juni 2022, p.12, kol. 2) dat volgens Teilhard 'elk materie-deeltje een soort ziel' heeft. Dit is kennelijk een gevoelig punt voor Ansems:

Teilhard heeft het ... helemaal niet over het Christelijke begrip ziel.

Het begrip ziel komt in vrijwel elke godsdienst voor. Het voornaamste kenmerk is dat de ziel in de eerste plaats onstoffelijk is en in de tweede plaats (in religies) dat de ziel na de dood blijft voortbestaan. Sommige godsdienstdeskundigen denken zelfs dat heel lang geleden godsdiensten begonnen zijn als pogingen om zielen van vertoornde voorouders tevreden te stellen. In al die godsdiensten zijn die zielen weliswaar onstoffelijk maar doen ze toch van alles en nog wat. In de oorspronkelijke joodse religie gingen de zielen van overledenen naar de onderwereld. Zoiets meenden de Grieken ook. De oude Egyptenaren hadden er voorstellingen over, en de hindoeïstische reïncarnatieleer betreft ook zielen van overledenen. Hoe de eerste christenen over de ziel dachten weet ik niet. Heel relevant was het niet, want het Einde der Tijden, de verrijzenis van alle doden, het Laatste Oordeel en de komst van het Koninkrijk Gods zouden de meeste gelovigen nog meemaken, dachten ze. Pas later – toen dat allemaal niet zo snel leek te gebeuren – ontwikkelden ze ideeën over de 'anima' en de 'spiritus', en over voortleven na de dood, naar de hemel gaan en dergelijke.

Mij leek 'een soort ziel' een passende bondige omschrijving voor een zelfstandig onstoffelijk (dus niet zichtbaar en niet onderhevig aan de wetten van de natuurkunde, maar met toch wel een zichtbaar effect – ik geef toe dat het tegenstrijdig klinkt, maar dat is per definitie met alle religieuze ideeën zo) beginsel, dat gekoppeld is aan een bepaalde ruimte-

lijk begrensde entiteit. Ik voegde er meteen aan toe dat Teilhard het radiële energie noemt, en Ansems heeft het over 'geestelijke binnenkant van de materie'. Maar Ansems schuift me in de schoenen dat ik de christelijke ziel bedoel. Hij schrijft:

... maar de simpele verwijzing door JWN dat hier de Christelijke ziel bedoeld wordt

De hele JWN heeft het nergens over 'Christelijke ziel'. Dat is verzonnen door Ansems. Ik zou niet eens weten wat de christelijke ziel is. Is dat de ziel van een christen? Is dat hetzelfde als de geest, of is dat weer wat anders? In een online lijst van 255 rooms-katholieke dogma's luidt nummer 55: 'De rationele ziel is per se de essentiële vorm van het lichaam'. Rara. Die omschrijving past ook op de bacteriële flora op de huid, maar de encycieliek *Humani Generis* (1950) stelt in alinea 36: 'het katholiek geloof verplicht ons te houden, dat de zielen onmiddellijk door God geschapen worden'. Het zullen dus wel geen bacteriën zijn, maar wat dan wel? Maar waarin verschilt de christelijke ziel van zielen uit andere religies?

Gatengod

Even verderop schrijft Ansems:

... en ThdC zou zich hier beroepen op een "soort privé-god".

Inderdaad schreef ik 'een soort privé-god van de gaten'. Misschien moet ik toch uitleggen wat er wordt bedoeld met een 'god van de gaten'. Apologeten die het bestaan van de god hunner keuze aannemelijk willen maken, doen dat als volgt. Ze wijzen op een natuurlijk fenomeen dat ze niet kunnen duiden, bijvoorbeeld iets dat hun zo extreem toevallig voorkomt dat ze reageren met 'dat kan geen toeval zijn'. Bij een gat in hun kennis wordt dan een buiten- of bovennatuurlijk beginsel gepostuleerd ter verklaring,

dat dan met enige omwegen wordt geïdentificeerd met hun god.

Het kwam me voor dat Teilhard iets dergelijks doet. Hij ziet de evolutie als een soort opstijging in geestelijke energie: atomen → moleculen → cellen → meercelligen → zoogdieren → primaten → mensen en breidt zo het begrip 'élan vital' uit dat oorspronkelijk fungeerde als verklaring voor 'leven'. En zowaar, hij breidt de reeks nog verder uit met het 'punt Omega', dat eigenlijk God is.

Gewone apologeten beginnen bij een tamelijk bekend gat in onze kennis en nemen elkaars argumenten over. Zo zijn er talrijke godsbewijzen die beginnen bij een oorzaak voor 'alles'. Maar Teilhard heeft in zijn eentje een eigen 'verklaring' gevonden voor een alleen door hem gezien kenniscat, en op een geheel eigen wijze die onstoffelijke verklaring (namelijk de alomtegenwoordige radiële energie) gekoppeld aan de God waarin hij vurig gelooft. Een god van de gaten dus. Van hem alleen, want niemand anders ziet die gaten en postuleert die verklaring. Dus een 'privégod van de gaten'.

Waarom de r.-k. kerk niets van dit vage pantheïsme moest hebben, lang voordat het in druk verschenen was, weet ik niet, maar alinea 5 van genoemde encycieliek *Humani generis* over evolutionisme is zonder meer van toepassing op Teilhard, hoewel de inleiding van die alinea het expliciet heeft over degenen buiten de schaapsstal van Christus (*extra ovile Christi*), dus communisten enzo. Inmiddels is de r.-k. kerk teruggekommen op die afwijzing van Teilhard.

Creationisme

Nog een voorbeeld van inde-schoenenschuiverij is de bewering dat volgens JWN

... ThdC een aanhanger zou zijn van het Creationisme

Alweer vroeg ik me af waar dat nou vandaan kwam. Even met een precies citaat aangeven wat er bedoeld is, is er voor Ansems niet bij. Ik heb het helemaal niet over creationisme gehad, laat staan met een hoofdletter.

Alweer voor de oningewijden: het creationisme is een christelijke of islamitische stroming die beweert dat de beschrijving in Genesis 1 en 2 van de schepping ongeveer zo echt gebeurd is, niet meer dan enkele duizenden jaren geleden, dat de evolutietheorie van Darwin dus onzin is, en dat het zondvloedverhaal van Genesis 6 en verder ook ongeveer zo gebeurd is (Adam, Eva en de Zondvloed staan ook in de Koran).

Ansems lijkt echter te denken dat creationisme wil zeggen geloof in een bovennatuurlijke Creator. Ansems betoogt immers onder het kopje 'Creationisme?' dat Teilhard geen creationist was omdat er nergens in HVM een verwijzing staat naar zo'n Creator. Maar uiteraard geloofde Teilhard in een Schepper, want droeg hij als priester niet elke dag een mis op, met de geloofsbelijdenis 'Ik geloof in één God, ... maker van hemel en aarde' erin? Ik gaf trouwens talrijke verwijzingen waaruit blijkt dat het punt Omega ook de Eerste Beweger is volgens Teilhard.

Ansems noemt deze vermeende opvatting van mij 'last but not least', dus nog na mijn uiteenzetting over

Darwin (in kol. 3 op p. 13, juni 2022). Slaat het op mijn vermoeden dat de auteur van Genesis 1 misschien Aristoteles heeft zitten overschrijven? Of denkt Ansems dat het boek van Flammariën een creationistisch tractaat is?

Zou Ansems gevallen zijn over mijn zijdelingse opmerking over creationisten die óók de kracht van natuurlijke selectie negeren? Ik heb in elk geval de hele HVM doorgezocht naar aanwijzingen dat Teilhard de rol van natuurlijke selectie goed begreep en/of hij het de moeite waard vond om dit voor de gewone lezer te benadrukken. Mijn voetnoot 5 was een verslag van mijn speurtocht. Dat was ook mijn reden voor mijn bewering dat Teilhard niet lijkt te snappen hoe evolutie werkt. Hij lijkt te betogen: variatie en selectie, dat zal allemaal wel, maar die geestelijke opstijging van het leven wordt zo totaal niet verklaard, er moet meer zijn.

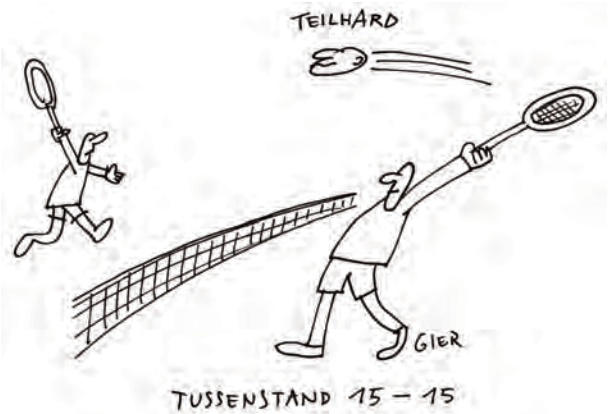
Ouwe koek

Ik sta daarin niet alleen, want ook Medawar zegt dat zo ongeveer, met de nadruk op een ander aspect: 'Algemeen wordt aangenomen dat Teilhard de moderne mendeliaanse-darwinistische evolutietheorie heeft afgewezen of ten minste de ontoereikendheid ervan heeft aangetoond. Het is zeker dat hij een geest in de mendelse machine heeft gestopt, de entelechie (1) of het élan vital van een eerdere terminologie.'

Medawar vindt dat Teilhard wél selectie genoegzaam heeft vermeld, maar ik beschouw een of twee zinnestelsels slechts als lippendienst: 'het zij verre van mij om het ... te ontkennen', schrijft Teilhard (op p. 148). Het grote probleem (voor Medawar in 1960) was dat de bronnen van genetische variatie nog volslagen onbekend waren en dat ze 'mutaties' noemen niets verklaart en dat Teilhard niet leek te snappen dat het probleem daar zat.

Huxley schrijft in zijn voorwoord bij de Engelse vertaling van HVM nota bene op p. 21: 'De bioloog kan misschien vinden dat [Teilhard] in HVM niet voldoende aandacht besteedde aan genetica en de mogelijkheden en beperkingen van natuurlijke selectie.' Ik herhaalde dus slechts wat zelfs een uiterst welwillende criticus als Huxley in 1959 schreef, maar controleerde het toch nog eens voor de zekerheid.

Overigens, ter verdediging van Teilhard zou men kunnen aanvoeren dat de grote evolutiebioloog Theodosius Dobzhansky expliciet naar Teilhard verwees in zijn beroemde artikel *Nothing in biology makes sense except in the light of evolution* uit 1973 (zie hierover het desbetreffende Wikipedia-artikel). Dobzhansky noemt

Teilhard een van de grootste denkers van onze tijd, maar verzuimt niet op te merken dat sommige wetenschappers het niet eens zijn met een deel van wat Teilhard te berde brengt.

Ik houd nu maar op. Het lijkt me duidelijk dat Ansems systematisch de stromantentechniek gebruikt: anderen iets in de schoenen schuiven wat die niet gezegd of bedoeld hebben. Hij doet dat niet alleen met mij, maar ook met Teilhard. Het lijkt me dat Teilhard een betere pleitbezorger verdient, want die kan zich niet meer verdedigen als hem wartaal in de schoenen wordt geschoven.

Noot

1. Entelechie is een aristotelisch begrip, een ingeschapen streven om iets werkelijkheid te doen worden, of doelloorzaak.

Hypatia, martelares van de antieke rede

door **Anton van Hooff**

Ingersolls tirade tegen het geloof, die in René van Elsts vertaling elders in dit nummer (p. 25) te vinden is, begint met: 'Sinds de moord op Hypatia in de vijfde eeuw, toen het gepolijste lemmet van de Griekse filosofie werd gebroken door de knuppel van het onwetende katholicisme, heeft het bijgeloof tot op de dag van vandaag elk streven vanuit de rede verafschuwde.'

De symbolische betekenis van de moord op de filosofe Hypatia in maart 415 is bij het publiek bekend geworden door de Spaanse spektakelfilm *Agora* van 2009, met Rachel Weisz in de hoofdrol. Hypatia's unieke betekenis was al erkend door Rafaël. Op zijn enorme fresco *De School van Athene* in het Vaticaanse paleis is zij de enige vrouw tussen alle baardige oude wijzen. Zij zit in een hoek van het tafereel dat beheerst wordt door de centrale figuren Plato en Aristoteles. Laatstgenoemde richt de hand naar beneden om aan te geven dat de waarheid in de dingen

Hypatia kijkt uit over Alexandrië, beeld uit de film *Agora*

ligt, terwijl Plato omhoog wijst, naar de metafysische bovenwereld van de ideeën.

Ik geloof in de filosofie

Met deze Atheense filosoof van acht eeuwen tevoren moet Hypatia van Alexandrië (ca. 370 – 415) zich het meest verwant hebben gevoeld, hoewel zij de nuchtere Aristoteles, de man van de gulden middenweg, ook aan haar gehoor verklaarde. Plato gold in de late oudheid als *de* wijsgeer die de weg naar het geestelijke heil wees. Zijn leer had een enorme opleving gemaakt in een spirituele vorm, die in de negentiende eeuw de naam neoplatonisme kreeg. In dit vernieuwde platonisme van Plotinos en zijn volgeling Porphyrios is het ‘idealisme’ van Plato tot een metafysisch systeem gemaakt: het allerhoogste, het ‘Ene’ drukte zich in het steeds lagere uit tot in het onderste niveau van de materie. De wijze moest via denken en mediteren uitstijgen boven de concrete natuur. De hoogste ambitie was in extase verenigd te worden met dat Ene. Plotinos had volgens Porphyrios vier keer die eenwording met het ‘Onuitspreekbare’ meegemaakt, ‘wat ook ik Porphyrios verklaar eenmaal te hebben benaderd en ermee verenigd te zijn toen ik 68 jaar was.’

Dit neoplatonisme was de religie van heidense intellectuelen. De overstap naar ‘echt’ geloof was niet groot. Voor diverse geschoolde mannen, zoals Augustinus, was het neoplatonisme het voorportaal van een bekering. Zij vertaalden de geloofsleer in neoplatonische begrippen waarvan de geloofsbelijdenis van Nicea (425) getuigt. Niet ten onrechte schreef Friedrich Nietzsche: ‘Christendom is Platonisme voor het volk. Volgens haar tijdgenoot, de christelijke kerkhistoricus Sokrates Scholastikos (ca. 380 - na 439) overtrof Hypatia alle filosofen van haar tijd en behoorde zij tot ‘de school van Plato die door Plotinos was voortgezet’.

In de film *Agora* vraagt de magistraat Heladius Hypatia waarom zij zich niet neerlegt bij de onafwendbare overwinning van de christelijke God. Hierop antwoordt zij: Voor zover ik weet heeft uw God nog niet laten zien dat hij rechtvaardiger of vergevingsgezinder is dan zijn voorgangers. Is het werkelijk slechts een kwestie van tijd voor ik uw geloof accepteer? Heladius: Waarom zou deze gemeenschap de raad moeten

Hypatia, Jules Maurice Gaspard (1862–1919)

accepteren van iemand die zegt in niets te geloven?

Hypatia: Ik geloof in de filosofie.

Beleefde Hypatia ook mystieke extases en was haar huwelijk met ene Isidoros ‘platonisch’? Zij was zijn vrouw, *gynè*, zegt de Byzantijnse encyclopedie de *Suda* (=Arsenaal?), maar zij bleef maagd, *parthenos*. Hebben we hier een heidens geval van het seksloze Jozefhuwelijk zoals dat in deze tijd bij christenen voorkwam? In elk geval onderstreept een anekdote haar weerzin tegen het lichamelijke. Door haar schoonheid werd namelijk een van haar vaste toehoorders zo bezeten van haar dat hij zijn liefde verklaarde. Volgens de onnozele versie, zegt de *Suda*, hielp Hypatia hem door muziek van zijn ziekte af. Maar in werkelijkheid had muziek geen enkel effect, maar pakte ze een maandverband, wees op het teken van haar onreine geboorte en zei: ‘Dat bemin je, jongeman, niets moois dus.’ Uit schaamte, verbijsterd door het smerige gezicht ‘werd zijn ziel bekeerd en

kwam hij tot bezinning.’

Misschien dat haar demonstratieve ongereptheid haar de vrijheid gaf om in het openbaar op te treden. De dichter Palladas, ook tijdgenoot, speelt met de titel Maagd, waarbij hij vermoedelijk niet alleen aan het Sterrenbeeld Virgo (Grieks: *Parthenos*) denkt, maar ook aan de maagdelijke godin van de wijsheid *Athena Parthenos*: Bij jouw aanblik, bij jouw woorden, kniel ik En zie de sterrenwoning van de Maagd. Want ten hemel reikt zich jouw doen. Edele Hypatia, jij woordweelde, Ongerepte ster van geestesbeschaving.

De school van Alexandrië

De *Suda* zegt dat zij, hoewel vrouw, het filosofenhabit aantrok en zo door Alexandrië trok om aan iedereen die

Rafaél, De School van Athene; Hypatia links in wit gewaad.

maar wilde, publiekelijk Plato, Aristoteles of andere wijsgeren te verklaren. Zij trad daarmee in de voetsporen van haar vader, die filosoof of wiskundige wordt genoemd.

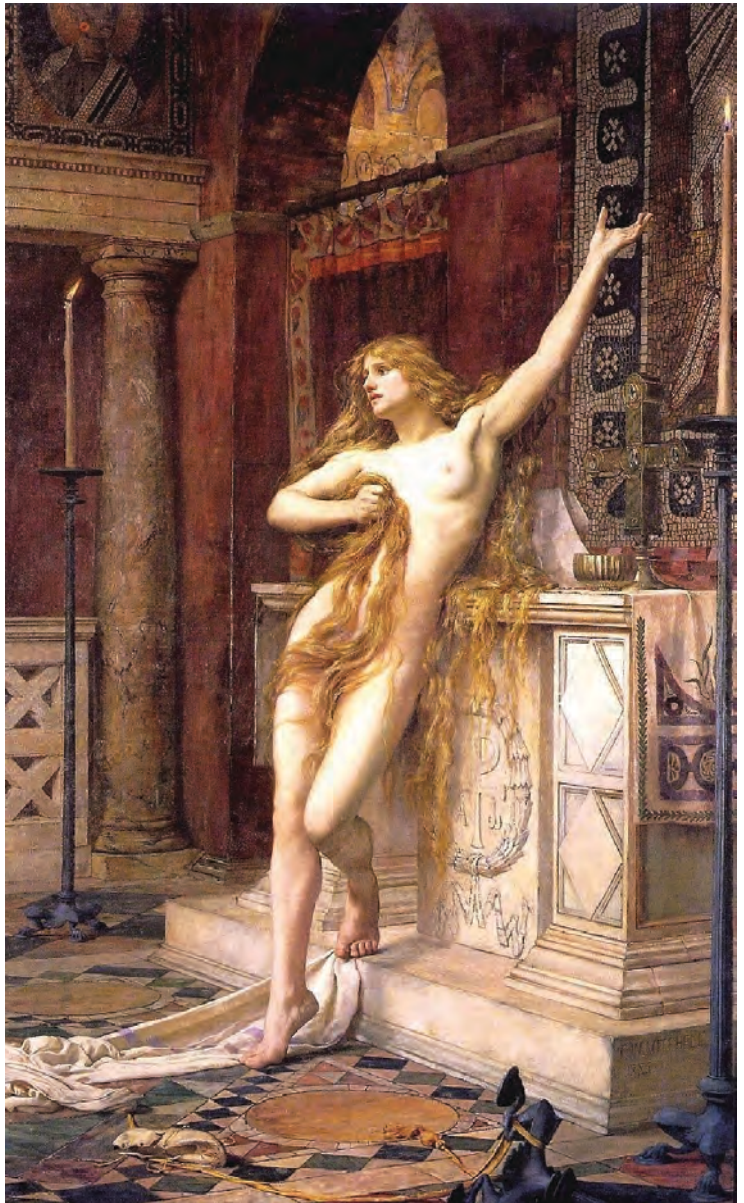
Hypatia was stellig niet alleen een neoplatoons gelovige, maar ook een gedegen wetenschapper. De *Suda* zegt dat zij commentaren schreef op Diophantos, Alexandrijns wiskundige van omstreeks 250 en op *Kegelsneden* van Apollonios, die eeuwen eerder (derde eeuw voor de jaartelling) ook in Alexandrië werkzaam was geweest. Alexanderstad (*Alexandreia*, vandaar het woordaccent op de voorlaatste lettergreep) werd namelijk toen onder de hellenistische vorsten die zich in het kielzog van Alexander de Grote van Egypte hadden meester gemaakt, het centrum van de superieure Griekse cultuur. Zo legitimeerden de bezetters de koloniale overheersing. Voor het eerst in de geschiedenis werden geleerden zoals Apollonios en diens tijdgenoot Archimedes vrijgesteld om zich volledig aan de wetenschap te wijden. Deze antieke academie van wetenschappen was georganiseerd als een Muzenkring, *Mouseion*. Dit Museum beschikte over de beroemde *Bibliothèkè*, waar afschriften van alle Griekse klassieken werden bewaard. Vaak wordt beweerd dat deze Bibliotheek door brand werd verwoest bij de straatgevechten die zich voordeden toen Julius Caesar bij en met Kleopatra verkeerde (-48), maar volledig kan de vernietiging niet geweest zijn. Toen bij een grote brand in 80 in Rome bibliotheken waren verbrand, stuurde keizer Domitianus mensen naar Alexandrië om nieuwe afschriften te maken; de Bibliotheek was toen dus nog het grootste boekenarsenaal ter wereld. Daarna moeten eeuwen van verwaarlozing zijn gevolgd. Het laatste bericht vertelt dat in 642 de binnenvallende Arabieren met de boekrollen de badhuizen lieten stoken...

Experimentele wetenschap

In elk geval stond Hypatia in een lange traditie van Alexandrijnse wetenschap, die niet alleen op de kracht van het denken vertrouwde zoals Plato deed, maar ook ruime plaats gaf aan waarneming en experiment. Archimedes ontwierp in Alexandrië zijn waterschroef, Heron bedacht een stoommachine en geneeskundigen bedreven vivisectie op ter dood veroordeelde misdadigers om de werking van een levend lichaam te achterhalen. Eratosthenes berekende door redeneren en meten opvallend nauwkeurig de omtrek van de aarde. Dat deze een bolvorm had, was als inzicht gemeengoed bij de wetenschappers van Alexandrië – duizend jaar later was woestijngoeroe Mohammed nog niet zover. Aristarchos was er zelfs van overtuigd dat de zon en niet de aarde in het centrum van het heelal stond. Het geocentrische model gaf namelijk geen afdoende verklaring voor het schijnbaar teruglopen dat planeten tijdens hun loopbanen doen, zoals waargenomen vanuit de aarde.

In feite weten we niets van Hypatia's natuurwetenschappelijk denken. We moeten het doen met drie titels; naast de twee genoemde commentaren een *Astronomische Canon*, en met lof voor of weersin tegen haar kennis, zoals bij bisschop Johannes. Deze laatste vertelt dat zij bij haar tovertrucs gebruikmaakte van muziekinstrumenten en astrolabia. Het gebruik van deze instrumenten om plaats en hoogte van hemellichamen te bepalen spoorde met het gegeven dat zij een *Astronomische Canon* schreef.

Nog concreter is de melding in een brief van Synesios (370-413). Hij was leeftijdgenoot van Hypatia, maar ging toch bij haar in de leer. Hij bracht het ook tot bisschop van

Hypatia's dood, Charles William Mitchell, 1885, Laing Art Gallery (Newcastle)

Kyrene in Libië, maar brak niet met zijn verleden. Zo weigerde hij zijn huwelijk te ontbinden. Hij gaf een zeer filosofische interpretatie van de kerkleer. Van Synesios' 156 bewaarde brieven zijn er zes gericht aan Hypatia, die hij vol respect aanschrijft als 'De Filosofo'. Hij noemt haar in Brief 16 'Moeder, Zuster en Meesteres'. Brief 15 geeft dan een directe aanwijzing voor de brede wetenschappelijke activiteit van Hypatia. Synesios vraagt haar daarin om een hygroscoop te laten maken. Hij geeft een zorgvuldige beschrijving van zo'n 'vocht kijker', die hij dringend nodig heeft, waarvoor zegt hij niet. Uit die beschrijving blijkt dat het niet gaat om een vochtmeter, maar om een dompelaar om de viscositeit van een vloeistof vast te stellen. Tegenwoordig heet zo'n apparaat een densimeter. Het wordt wel gebruikt om de kwaliteit van de biest, de eerste moedermelk van koeien en schapen te bepalen.

Afgemaakt

Synesios heeft de gewelddadige dood van de Meesteres niet meer beleefd. Hij stierf vrij jong – ongeveer 43 jaar oud – kort voordat Hypatia door een christelijke meute in 415 werd afgemaakt.

Het dichtst bij die gebeurtenis staat Sokrates Scholastikos met zijn *Kerkgeschiedenis*. Volgens zijn relaas was Hypatia een vrouw die op grond van haar intellectuele status vol zelfvertrouwen haar plaats in de maatschappij van Alexandrië innam. Ze schrok er niet voor terug om, weliswaar tactvol, autoriteiten te benaderen, zoals de Romeinse gouverneur Orestes, die heel wat te stellen had met bisschop Kyrillos, een orthodoxe scherpstlijper. Ze schroomde ook niet om zich in een gezelschap mannen te vertonen. ‘Tegen haar nu kwam nijd op. Want omdat ze vaak met Orestes contact had, wekte ze bij het kerkvolk de verdenking op dat zij het was die verhinderde dat Orestes zich met de bisschop verzoende. Een aantal heetgebakerde mannen nu, onder leiding van ene Petros, lector, wachtten de vrouw op toen ze ergens vandaan naar huis terugkwam. Ze trokken haar uit de draagstoel, sleurden haar naar de kerk *Kaisariion*, trokken haar de kleren uit en maakten haar met dakpannen af. Ze scheurden haar lichaam in stukken en brachten de delen samen op de plaats die Kinaron heet en verbrandden ze daar. Deze daad was geen geringe schande voor Kyrillos en de Kerk van de Alexandrijnen. Want vreemd zijn aan hen die in de geest van Christus leven, moord, geweld en dergelijke.’

De *Suda* zegt dat Hypatia in stukken werd gescheurd en dat haar lijk werd geschonden door de delen over de stad te verspreiden. Die wandaad was het gevolg van nijd over haar superieure kennis, in het bijzonder die op het gebied van de sterrenkunde. Sommigen stellen Kyrillos verantwoordelijk, anderen wijzen op de onbeheerste en rebelse aard van de Alexandrijnen. Die hadden ze zelfs talrijke eigen bisschoppen vermoord, ‘denk maar aan Georgios en Proterios.’ Het geval Hypatia bewees dan eens te meer hun opstandige aard.

De Byzantijnse encyclopedie houdt het uiteindelijk toch op de nijd van Kyrillos, die met lede ogen zag dat Hypatia door de hele stad werd geëerd. Zo gingen magistraten direct na hun benoeming bij haar op bezoek, ‘zoals ook in Athene placht te geschieden. Want al was de inhoud teloorgegaan, de naam filosofie scheen nog steeds groots en bewonderenswaardig aan hen die het hoogste politieke gezag hadden. Nu gebeurde het een keer dat Kyrillos, de leider van de andere richting, langs de woning van Hypatia liep en zag dat er grote drom bij de poort stond, mannen en paarden; sommigen gingen naar binnen, anderen kwamen eruit, weer anderen hingen rond. Hij vroeg wat die menigte betekende en waarom er zo’n drukte bij de woning was. Hij kreeg van hen die met hem meeliepen, te horen dat de filosofe Hypatia op dat moment een toespraak hield en dat dat haar huis was. Toen hij dat hoorde, verbeet hij zich zo dat hij meteen haar moord beraamde, het meest infame denkbaar. Toen zij naar gewoonte haar huis uitkwam werd ze belaagd door een grote massa mannen, in feite schurken, zonder angst voor wraak van de goden of bestraffing door mensen; ze maakten de filosofe af, daarmee de ernstigste bezoedeling en schande over hun vaderstad brengend.’ Op het eerste gezicht is de uitdrukking ‘zonder angst voor wraak van de goden’ vreemd in een Byzantijns boek, maar zij is een Homerische wending en kon dus ook door christelijke intellectuelen als een literair cliché worden gebruikt.

Bloedgetuige van de wijsbegeerte

In Hypatia's tijd had bij de christenen de cultus van hun martelaren excessieve vormen aangenomen.^[1] Dezen waren in de eeuwen voordat Constantijn het geloof in 313 aan een doorbraak hielp, tot de dood toe ‘getuigen’, *martyres*, geweest van de Waarheid – een mooi oud Nederlands

De heilige Kyrillos van Alexandrië, met op een boekrol zijn credo dat Christus evenzeer god is als de Vader.

woord voor hen is ‘bloedgetuigen’. Als middelaars tussen de verre Almachtige God en Zijn Zoon Jezus namen zij in veel opzichten de rol over van de goden in het oude, rijk geschakeerde polytheïsme. Alexandrië had ook een traditie van provocateurs, heidenen die de dood verkozen boven het buigen voor de wil van de Romeinse keizer, maar de berichten over deze ‘heidense martelaren’ houden omstreeks 200 op. Door haar late dood in 415 past Hypatia dan ook niet in deze reeks. Bovendien wordt zij in de bronnen niet voorgesteld als representant van het Alexandrijnse chauvinisme. Zij was een van de laatste iconen van Griekse wijsheid. Het uitstervend heidendom had niet de gelegenheid om haar tot idool te maken. De sympathie die uit de meerderheid van de bronnen spreekt, werd vooral ingegeven door antipathie tegen de fanatieke patriarch Kyrillos. Na haar dood werd er een brief van haar gefabriceerd waarin de spot werd gedreven met de theologie van haar bisschoppelijke moordenaar.

Pas de Renaissance – Rafaëls *School van Athene* – en de Verlichting zagen Hypatia als de martelares van het vrije denken. Zij herleefde in romans, een toneelstuk en de film *Agora* van 2009. Haar astronomische faam heeft haar de naamgeving van een asteroïde en een krater op de maan bezorgd. Zo reikt zij, zoals de dichter Palladas al schreef, tot de sterren.

[1] Tot in NRC toe wordt ‘martelaar’ door sommigen opgevat als ‘iemand die martelt’.

Gradaties in het denken over de scheiding van kerk en staat

door **Herman Reimes**

Het artikel in *De Vrijdenker* van juni 2022 “Een nieuwe vraag voor atheïsten” door Courtney Heard (vertaald en van noten voorzien door René van Elst) is voor mij een aanleiding om wat nader in te gaan op de gradaties in het a-religieuze denken over de scheiding van kerk en staat.

Ik citeer Courtney Heard, zij geeft aan dat “seculier wordt opgevat als de scheiding van kerk en staat, dan gaat het erom dat we niet willen dat religie enige invloed heeft op het overheidsbeleid.” Tot slot schrijft zij “ik steun het recht van iedereen om zijn eigen religie te beoefenen en zijn eigen overtuigingen te hebben, zolang die overtuigingen niet worden ingezet om inbreuk te maken op de persoonlijke rechten van andere mensen.” Haar conclusie ligt geheel in lijn met het merendeel van de atheïstisch georiënteerde opvattingen binnen de vrijdenkersvereniging. Dat stelt ons wel voor de vraag hoe radicaal we ons (als vrijdenkersvereniging) opstellen als de staat het recht op vrijdenken belemmert vanwege zijn binding met de kerk als er sprake is van inbreuk op de persoonlijke rechten van andersdenkenden. Bijvoorbeeld als mensen belemmerd worden om in vrijheid te kiezen voor euthanasie of abortus. Zo'n kwestie van beleid komt hier slechts ter oriëntatie bij het onderwerp ‘Het atheïsme’ aan de orde; na het verkennen van enkele gradaties in het ongelovige denken met betrekking tot de scheiding van kerk en staat.

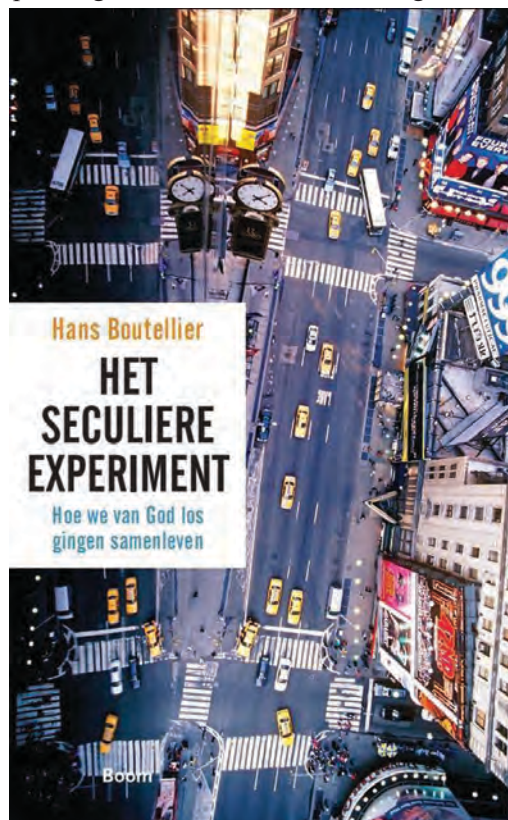
Inleiding op de historische achtergrond van de seculiere staat en het humanisme

Van Prof. dr. J.C.J. (Hans) Boutellier (1953) verscheen kort geleden *Het seculiere experiment; over westerse waarden in radicale tijden*. Ik vat zijn opvattingen hier kort samen over de rol van de staat ten aanzien van tolerantie:

“Met de Verlichting in de 18^e eeuw nam de wetenschap de mentale leiding in het Westen vreedzaam over. Geleidelijk ontwikkelde zich het idee dat tolerantie het beste uitgangspunt was voor ontwikkeling. De scheiding tussen kerk en staat was een vorm van pacificatie, daarmee kwam een politiek einde aan de christelijke godsdiensttwisten. De samenleving verzuilde op een vreedzame manier, maar was nog wel overwegend godsdienstig. Wat betekent een seculiere rechtsstaat eigenlijk en waar komt die vandaan? Diverse auteurs laten zien dat deze staatsvorm het product is van het christendom zelf. Kort gezegd is dit wat er in 2000 jaar christendom gebeurde: gelijkheid voor God – de grote Joods-christelijke innovatie sinds het klassieke godenrijk – werd gelijkheid voor de wet. Een reusachtige ontwikke-

ling, waar vele eeuwen van strijd aan vooraf gingen. Pas vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw verdween de dominante rol van religie (enigermate) uit het publieke domein. De scheiding tussen kerk en staat werd niet alleen wettelijk vastgelegd, maar ook een cultureel gegeven. Uitgerekend in die periode kwamen veel gastarbeiders uit Marokko en Turkije naar Nederland en volgde vanaf de jaren zeventig gezinszinshereniging. Aangezien een grote meerderheid van deze immigranten islamitisch is en een deel van hen zelfs voorstander van de sharia, werkt dat inmiddels als een splijtzwam op de cohesie van de samenleving. De Nederlandse samenleving seculariseerde op een wat breder front op het moment dat de islam haar intrede deed en evenzo aanspraak maakte op godsdienstvrijheid en gelijke grondrechten. Dat leidde aanvankelijk tot onverschilligheid. De basishouding was vooral: ‘geloof maar wat je wilt, maar val mij er niet mee lastig’. In de 21^e eeuw is deze houding niet langer vol te houden. Daarvoor zijn er teveel wrijvingen, is er teveel commotie over openbare geloofsuitingen en zijn er teveel conflictsituaties die integratie in de weg staan. Onze wetgeving houdt sterk rekening met religieuze levensovertuigingen, zoals: het katholicisme, vele varianten protestantisme, en het joodse geloof. Artikel 23 van de Grondwet verschaft het recht op overheidsfinanciering van het bijzonder onderwijs als grondrecht voor iedere religie, dus ook voor islamieten die in Nederland wonen en de Nederlandse rechtsstaat ondermijnen. De kern van een seculiere staat wordt nog steeds gebaseerd op het aloude principe “gelijkheid voor God betekent gelijkheid voor de wet””.

Tot zover deze samenvatting, waarbij wel enkele opmerkingen. De scheiding tussen kerk en staat heeft volgens Boutellier vooral betrekking op het feit dat de staat zich neutraal opstelt ten aanzien van de verschillende groeperingen onder de gelovigen. Dat wil zeggen dat de staat gelijke rechten voor alle geloofsrichtingen handhaaft, om zo de lieve vrede te bewaren en godsdiensttwisten te voorkomen. Bij de grondregels voor een seculiere staat (in de optie van Courtney Heard) zien we ook de invloed van de verlichting en de opkomst van de wetenschap als stroomversneller van het vrijdenken. Ook dát maakte het mogelijk dat de staat zich in een bredere context neutraal opstelde en ook probeerde om op te komen voor de rechten van niet-gelovigen (dus ook voor atheïsten). Ook in die situatie is er nog sprake van een seculiere staat.

De (harde) werkelijkheid

De realiteit is inmiddels dat de Vrijdenkersvereniging streeft naar een seculiere staat waarin ook zij, even als Courtney Heard, niet wil dat religie enige invloed heeft op het overheidsbeleid, in die zin stelt zij zich atheïstisch op in de overtuiging dat God niet bestaat. Een volledig seculiere staat zullen we nooit bereiken, want religie voorziet voor een groot deel van de mensheid in een dringende behoefte en is dwangmatig in het denken verankerd. We hebben in Nederland te maken met historisch bepaalde machtsverhoudingen die de achterhaalde waarden en normen van religie wettelijk rechtsgeldig verklaren. Zo hebben sinds 1917 alle Nederlandse burgers het recht om eigen scholen op religieuze grondslag op te richten, met geld van de overheid. Uit een recent onderzoek, gericht op de geloofszekerheid van de Nederlandse bevolking vanaf 15 jaar blijkt dat:

- 25% gelooft zonder twijfel in het bestaan van God,
- 7% zegt wel in God te geloven, maar ook twijfels te hebben,
- 6% gelooft soms wel in God en soms niet.

De resterende 62% van de groep Nederlanders vanaf 15 jaar die niet in God gelooft zijn als

volgt te onderscheiden:

- 14% gelooft wel in een hogere macht, maar niet dat er een God is die zich met een ieder persoonlijk bezighoudt,
- 15% zegt niet te weten of er een God is, zij denken dat het niet mogelijk is om dat zeker te weten,
- 33% gelooft niet, zij zijn overtuigd dat God niet bestaat. Vanuit die overtuiging geeft ongeveer 19% (van de Nederlandse bevolking ouder dan 15 jaar) openlijk aan dat zij atheïst zijn.

Zo gezien is religie beslist geen achterhaalde zaak en dringt de vraag zich op in hoeverre atheïsten nog vreedzaam met gelovigen in gesprek zullen blijven en lastige confrontaties vermijden, of dat ze juist een polariserende confrontatie moeten aangaan?

De roep om godsdienstige opvattingen in het publieke domein te promoten is onder het mom van godsdienstvrijheid (artikel 1 en artikel 23 van de Grondwet) in het christelijk Nederland nog steeds in goede handen. 60% van de kinderen in het lager en voortgezet onderwijs bezoekt een school op protestants-christelijke of rooms-katholieke grondslag, dankzij de steun van artikel 23 over de vrijheid van godsdienst. Bij de tirannie van een minderheid regeert nog steeds de religieuze doctrine. Een seculiere staat valt daarom grotendeels samen met de atheïstische levensbeschouwing die evenzo geen enkele godsdienst ondersteunt. In het algemeen spraakgebruik verstaat men onder het atheïsme niet alleen de afwezigheid van enige vorm van godsgeloof, maar ook de actieve verwerping (niet noodzakelijk tevens de bestrijding) ervan. Ik zal die gematigde opstelling bij het onderwerp 'Het atheïsme' nog toelichten.

Jaap van Praag (1911-1981), medeoprichter van het Humanistisch Verbond (ingekleurde foto)

Humanisme

Het humanisme neemt een milde filosofische en ethische houding in die het belang van menselijke waarde benadrukt en in het algemeen de voorkeur geeft aan kritisch denken boven acceptatie van dogma of bijgeloof. Humanisten zijn aanspreekbaar op hun maatschappelijke en ethische betrokkenheid bij een evenwichtige ontwikkeling van het individu en een wetenschappelijk georiënteerde opstelling in relatie tot maatschappelijke vraagstukken. In het algemeen verwijst het humanisme naar een perspectief dat menselijke vrijheid en vooruitgang benadrukt. In onze moderne tijd van toenemende secularisatie verwijst het humanisme wat uitdrukkelijker naar een niet-theïstische (godsdienstige) levenshouding, gericht op wetenschap in plaats van de openbaring van een bovennatuurlijke goddelijke bron. Welbeschouwd komt het humanisme dus op voor een seculiere staat die de scheiding tussen kerk en staat waar mogelijk wettelijk ondersteunt.

Anderzijds houdt het humanisme uitdrukkelijk rekening met de individuele keuzes waarvoor godsdienstvrijheid ruimte biedt, zelfs als zo'n keuze religie verheft boven wetenschap en de gangbare bewijsvoering. Dat gaat zelfs zover dat het humanisme uit tolerantie en respect voor de godsdienst jongensbesnijdenis niet afkeurt. Die verdraagzame opstelling van het humanisme steunt op het besef dat we als leefgemeenschap elkaar zoveel mogelijk moeten aanspreken op het logisch denken, maar dat men daar in de privésfeer van af mag wijken. Want de behoefte aan religie heeft ook een evolutionaire oorsprong en is daarbij cultureel sterk

verankerd. In de praktijk blijkt bovendien dat het vasthouden aan religieuze denkbeelden een dwangmatig karakter heeft, om ervan los te komen is meestal een geleidelijk onthechttingsproces vereist. Echter, een seculiere, dus religieus neutrale staat, ondersteunt geen enkele godsdienst. Dat beeld staat op gespannen voet met de verheven grondbeginselen van de Verenigde Naties, want daarin domineert de christelijke utopie van onvoorwaardelijke naastenliefde en het recht op volledige ontplooiing en godsdienstvrijheid. Door die overmaat aan goed bedoeld altruïsme blijft door toedoen van religie en de tolerante opstelling van het humanisme het evenwicht tussen rechten en plichten (de balans tussen privé belangen en gemeenschappelijke belangen) te veel buiten beschouwing.

Waar humanisten voor staan, is het streven naar menselijke waardigheid voor ieder individu, wat het beste lukt in een democratische rechtsstaat. In de *Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens* (UVRM) zijn deze idealen vastgelegd.

Het merendeel van de humanisten heeft weinig moeite om het zelfbeschikkingsrecht van andersdenkenden te respecteren, mogelijk ook omdat ze het spirituele mysterie en het bestaan van een God (in tegenstelling met atheïsten) niet als een onmogelijk gedachtespinsel verwerpen. Atheïsten beschouwen dat meestal als een te vrijblijvende opstelling, omdat te veel respect voor religie de suggestie

wekt dat wetenschap en religie samengaan. We zien de opmars van fundamentalistische religies met hun totalitaire theocratieën die de persvrijheid en de neutrale staat ondermijnen. Dit vraagt om een krachtig tegengeluid. Dat mis ik helaas bij het Humanistisch Verbond (HV), zij verwarren het begrip ‘vrijdenken’ zo vaak met de oeverloze ‘vrijheid van meningsuiting’. Daarom is het nog maar de vraag of dat vereiste tegengeluid in het publieke domein beter gediend is met de vrijblijvende opstelling van het humanistisch verbond. Maar ja, hun professionele koepelorganisatie heeft in Nederland ruim dertig humanistische organisaties die zich bezig houden met sociale vraagstukken vanuit een maatschappijkritische houding en het streven naar humane waarden en zelfkennis. Zij ontwikkelen visies, voeren actie, leveren praktische diensten en benaderen dat (in zekere mate) vanuit een realistisch mensbeeld. Dat vereist een duidelijke onderbouwing op basis van gedragswetenschap, zodat ook in het publieke domein onverbloemd duidelijk wordt dat wetenschap en religie niet samengaan. Daar zou het Humanistisch Verbond de gelovigen veel directer op moeten aanspreken. Want er is een overmatig tolerante stroming onder de humanisten die de schijnwereld van religie niet als een irrationeel gedachtespinsel afwijst.

Atheïsme

Het atheïsme huldigt de opvatting dat religie en geloof geen invloed mogen uitoefenen op de maatschappij, wat een seculiere opstelling vereist met een strikte scheiding tussen kerk en staat.

Zoals gezegd is de politieke macht van de kerk zodanig maatschappelijk verankerd dat een volledige scheiding van kerk en staat onbereikbaar is. Er is nog altijd sprake van inbreuk op de persoonlijke rechten van andersdenkenden. De noodzaak tot samenwerking brengt met zich mee dat de actieve verwerping van religie in het openbare domein “niet noodzakelijk samengaat met bestrijding” bijvoorbeeld met gewelddadige repressie en overmatige intimidatie.

Om bijvoorbeeld de keuzevrijheid voor euthanasie of abortus en de persvrijheid veilig te stellen, zullen we de argumenten daarvoor, op grond van wetenschap en logisch denken in eerste instantie in *De Vrijdenker* aan de orde stellen. Daarmee trachten we zoveel mogelijk mensen te overtuigen die dat vervolgens in hun politieke stemgedrag gaan vertalen.

Aangezien het gedachtegoed van religie gebaseerd is op mythologische denkbeelden en religieuze conditionering botst het met de grondregels van het redelijk denken en alle relevante wetenschappelijke kennis. Atheïsten beweren dan ook met stelligheid dat het godsgeloof strijdig is met de rede, dus *irrationeel* is en zijn er derhalve terecht van overtuigd dat:

- Het bestaan van God nog nooit is aangetoond.
- Uit tal van wetenschappelijke studies de onwaarschijnlijkheid van het bestaan van een God wél duidelijk is aangetoond.
- Het nog nooit iemand gelukt is om op grond van ‘Bijbelse waarheden’ de aardse natuurwetten op enig moment buiten werking te stellen.
- Elk godsgeloof verwant is aan mythologie, dus in strijd met de rede en de aardse wetmatigheden.
- Het contact met God wordt ervaren dankzij een groot spiritueel inlevingsvermogen terwijl het op illusie berust.

Inbreuk op de persoonlijke rechten van andersdenkenden (vanwege religieuze overheersing) is wel iets dat wereldwijd aan de orde is, ondanks alle inspanningen om het re-

delijk denken tot norm te verheffen. Het is vaak een kwestie van gevestigde machtsverhoudingen met een lange historie. Daarbij kampt het atheïsme met een stoffig imago terwijl religie daarentegen een verheven imago heeft. Religie claimt het (misplaatste) monopolie op naastenliefde, maar heeft ondertussen wel de volledig achterhaalde opstelling dat wetenschap slechts een mening is, en niet een leidend motief voor het doen en laten. En dan te bedenken dat veel oorlogsgeweld direct of indirect veroorzaakt wordt door religieuze conflicten!

De vrijdenkersvereniging combineert atheïsme met humanisme

Vanuit een atheïstisch-humanistische levenshouding wordt het kritisch denken en waarnemen aangemoedigd om zo door logisch redeneren zelfstandig tot weloverwogen en beargumenteerde afwegingen, oordelen en beslissingen te komen. Atheïsten dienen echter ook te beseffen dat het idee van een liefhebbende god voor vele mensen in een grote behoefte voorziet, omdat geloof hun leven wat dragelijker en minder angstig maakt. Door te vertrouwen op een almachtige god krijgt het leven voor hen een verheven doel, maar dat doet het helaas ook een dwingende appèl op niet-gelovige zondaars (zoals de radicale atheïsten) om zich te bekeren. Gelovigen zullen moeten accepteren dat zij het appèl (van de niet-gelovige vrijdenkers) op het redelijk denken niet vrijblijvend kunnen negeren. Psychologisch is de schijnwereld van religie een enorme aanslag op het gezonde verstand, zolang de achterhaalde denkbeelden van religie in het openbare domein prevaleren. Realistisch omgaan met religie blijft door die botsing tussen wetenschap en religie een lastig compromis met alle kenmerken van een dilemma.

Voor gelovigen is de innerlijke bevestiging van het spirituele mysterie heel belangrijk en voor de realiteitsbehoefte atheïsten onder de vrijdenkers, prevaleert het logisch denken en de bewijsvoering. Het ‘vrijdenken’ is daarom gericht op de bevrijding van de achterhaalde denkbeelden van religie en het bevorderen van een rechtsstaat waarin religie tot het particuliere domein beperkt blijft. Het ‘vrijdenken’ blijkt ook een kwestie van het hebben van voldoende zelfkennis en geestelijke stabiliteit, want hoe meer we daarover beschikken des te beter zijn we in staat tot verdraagzaamheid, kritisch denken en het vermogen om achterhaalde denkbeelden (ook die van religie) los te laten.

Er zijn drie centrale vragen die in ‘De Vrijdenker’ in allerlei varianten aan de orde komen en bijdragen aan zelfkennis, namelijk: wat maakt dat mensen in een God willen geloven?, wat maakt dat zij dat een leven lang kunnen vol-

houden? en wat is er voor nodig om ongelovig te worden? Die benadering van het 'vrijdenken' stoelt op kritisch waarnemen en logisch denken vanuit verschillende wetenschappelijk gefundeerde vakdisciplines zoals maatschappijleer, geschiedenis, filosofie en een groot scala aan gedragswetenschappen met inbegrip van onze evolutionaire geschiedenis. 'De Vrijdenker' spoort gelovigen aan om te twijfelen (dus af te wijken van hun religieuze conditionering) en zich te onthechten van de achterhaalde denkbeelden van religie, zodat zij ervaren hoe dat in positieve zin bijdraagt aan zelfkennis en innerlijke stabiliteit. In die zin is het 'vrijdenken' wel degelijk gericht op gedragsverandering en zelfkennis.

Roepen in de woestijn?

Ondanks de vele inspanningen van bevlogen wereldverbetters om 'het leven' en de zin in het leven in goede harmonie met jezelf en je medemens vorm te geven, komt deze handreiking bij gelovigen veelal over als het geluid van 'een roepende in de woestijn'. We zijn bovendien maar ten dele in staat om het logisch denken grondig op onszelf te betrekken, uiteraard ook door de vele ingewikkelde dilemma's. Maar vooral vanwege de onoplosbare vraagstukken en toekomstige ontwikkelingen van desintegratie en wanhoop, waar ook de vrijdenkers niet aan ontkomen. Religie zal dan met haar hoop op een prachtig hiernamaals voor nog veel meer mensen als laatste strohalm dienen, om zo het uitzichtloze bestaan te kunnen doorstaan, terwijl vele vrijdenkers door de nood gedreven zelf hun eindconclusie zullen moeten trekken. Of dit sombere vooruitzicht zich ook werkelijk zal voltrekken is onvoorspelbaar, want er kunnen zich onvoorziene situaties voordoen waardoor dit doemscenario volledig anders zal verlopen. Nog afgezien van mijn sombere vooruitzichten

is het dringend nodig dat veel meer mensen die de doelstelling van de Vrijdenkers-vereniging onderschrijven zich aanmelden als lid van onze vereniging.

Bij het pleiten voor scheiding van kerk en staat speelt mee dat het vrijdenken:

- wonderen (door toedoen van Goden) die de aardse wetmatigheden plotseling buitenwerking kunnen stellen, onmogelijk acht,
- de onderbouwing en bewijsvoering van en voor zijn opvattingen vooral baseert op de wetenschap, de absolute geldigheid van de aardse wetmatigheden en de logische interpretatie daarvan,
- op grond van kennis van biochemische processen het materialistische mensbeeld aanvaardt en daarom concludeert dat ieder leven zal eindigen met de onherroepelijke dood,
- streeft naar internationale samenwerking en sociaal gedrag ten dienste van individu en samenleving en een leefbare wereld, ook voor toekomstige generaties,
- tracht om bij te dragen aan zelfkennis, emotionele stabiliteit en realiteitsbesef, en zich verzet tegen indoctrinatie, dogmatiek en ideologische vooroordelen,
- voorstander is van systemen waarin de politieke macht van de leiders zoveel mogelijk in dienst staat van de bevolking en een leefbare wereld.

Kortom, de vrijdenkersvereniging is actief om op grond van bovenstaande doelstellingen en uitgangspunten op te komen voor een vreedzame samenleving en een leefbare wereld. Hoe meer mensen beslissen om zich aan te sluiten bij de Vrijdenkersvereniging des te beter we ook in staat zijn om in het openbare domein een seculiere staat te bepleiten.

De dood van Socrates door Jacques-Louis David

De eerste jaren van het georganiseerde vrijdenken in Duitsland

door **Heiner Jestrabek**

vertaald, ingekort en aangevuld door **René van Elst**

Eind augustus 1880 werd in Brussel de Fédération Internationale des Libres Penseurs, de Internationale Federatie van Vrijdenkers (IFV), opgericht. Eigenlijk wilden de vrijdenkers van Europa in 1870 in Genève bijeenkomen om de IFV op te richten – dat was althans de bedoeling van een resolutie die in 1869 in Napels werd aangenomen op het "anticoncilie" dat tegelijk met het eerste Vaticaans Concilie werd gehouden (zie daarover de toevoeging bij dit artikel - RvE). Maar de Duits-Franse oorlog verhinderde dat plan. Het was vooral op initiatief van Belgische en Franse vrijdenkers dat tien jaar later in Brussel het oprichtingscongres werd georganiseerd.

Het vrijdenkersblad *Menschen*, onder redactie van August Specht in Gotha, merkte over een uitnodiging daarvoor op dat de "strijd tegen de steeds schandelijker wordende politieke, kerkelijke en geestelijke reactie tot de ernstigste plicht van iedere vrijdenker" werd

De "Heilige Tuniek van Christus" in Trier gerekend. Onder de Duitse afgevaardigden waren Ludwig Büchner, August Specht en Albert Dulk (over deze drie meer aan het slot van dit artikel). In de literatuur wordt herhaaldelijk melding gemaakt van de deelname van de vooraanstaande Duitse sociaal-democraat Wilhelm Liebknecht (1826-1900), maar dat is niet bewezen. Wel kan worden aangenomen dat hij de beweging inhoudelijk steunde.

Duitse Vrijdenkersbond

Geïnspireerd door de succesvolle internationale oprichting in Brussel, vond het oprichtingscongres van de Deutsche Freidenkerbund (DFB) plaats in Frankfurt/Main op 10 april 1881. Achter het plan om meteen een Duitse afdeling van de Brusselse Internationale op te richten, stonden in de eerste plaats de arts uit Darmstadt en schrijver van het beroemde boek *Kraft und Stoff*, Prof. Dr. Ludwig Büchner (1824-1899) en de schrijver uit Gotha en redacteur van verschillende vrijdenkersbladen, Dr. Karl August Specht (1845-1909). Specht bereidde het project met grote zorg voor. Zo stel-

de hij eerst via advertenties in zijn tijdschrift *Menschen* vast hoeveel lezers in aanmerking zouden komen als lid van de nieuwe organisatie; hij was zelf verbaasd toen zich ongeveer 2000 belangstellenden meldden. Begin 1881 publiceerde Specht verschillende geluidende oproepen voor de oprichting van een algemene Duitse vrijdenkersbond op 10 april 1881 in Frankfurt. Naast Specht, Büchner, Dulk, Heinrich Ernst Sachse en Eduard Schläger, die ook in Brussel aanwezig waren geweest, ondertekenden 32 medestanders de uitnodiging, onder wie bekende namen uit vrijdenkerskringen.

'Freireligiöse' en 'Freidenker'

De beweging die zich in de Duitse deelstaten "freireligiös" noemt, ontstond in de jaren 1840, mede uit verontwaardiging over de tentoonstelling van de "Heilige Tuniek van Christus" in Trier in 1844. Daaruit vloeide de eerste grootschalige kerkverlatersbeweging in het land voort. De dissidenten vormden "Vrije Gemeenten" en noemden zich o.a. "Vrije Protestanten", "Lichtfreunde" en "Deutschkatholi-

nr. 1 — 1896 Gotha, 5. Januar 25. Jahrgang

Menschen
Organ für deutsches Freidenkertum
Herausgegeben von Dr. August Specht

Das "Menschen" enthält eine Fortsetzung von 1896 die Fortsetzung von 1896. Die Fortsetzung von 1896 ist eine Fortsetzung von 1896. Die Fortsetzung von 1896 ist eine Fortsetzung von 1896.

Beilage
Ein Brief von Dr. Specht an die Redaktion des "Menschen" vom 10. April 1881. In dem Brief spricht Dr. Specht über die Gründung der Deutschen Freidenkerbund (DFB) in Frankfurt/Main am 10. April 1881. Er erwähnt die Unterstützung durch Ludwig Büchner und Karl August Specht. Der Brief ist eine wichtige Quelle für die Geschichte der DFB.

Der Brief von Dr. Specht an die Redaktion des "Menschen" vom 10. April 1881. In dem Brief spricht Dr. Specht über die Gründung der Deutschen Freidenkerbund (DFB) in Frankfurt/Main am 10. April 1881. Er erwähnt die Unterstützung durch Ludwig Büchner und Karl August Specht. Der Brief ist eine wichtige Quelle für die Geschichte der DFB.

ken". In 1848/49 leverden deze gemeenten sleutelfiguren aan de opstand, zoals Robert Blum (1807-gefusilleerd in 1848). In 1859 verenigden zij zich in de "Bund Freireligiöser Gemeinden Deutschlands". Zij definieerden hun heterogeniteit onder meer door zich „frei **in** der Religion" te verklaren. De "vrijdenkers" daarentegen, die zich vanaf 1880 organiseerden, onderscheidden zich door te beweren „frei **von** der Religion" te zijn.

Het aantal deelnemers aan het oprichtingscongres in Frankfurt is niet bekend. Een grote delegatie bestond echter uit de "Freireligiösen", vertegenwoordigd door Carl Scholl uit Neurenberg, Carl Voigt uit Offenbach en de predikant Flos uit Frankfurt/M. Dit was verrassend, omdat de nieuwe Freidenkerbund zou worden opgericht in concurrentie met de vrijreligieuze congregaties, die Specht bekritiseerde omdat ze "nog te zichtbaar de eierschalen van hun kerkelijke oorsprong dragen ..." en omdat "hun innerlijke gewoonten te levendig doen denken aan die van de kerk". Veel vrijdenkers, volgens Specht, vreesden dat een "nieuwe, verbeterde versie van het papendom" zich daar aan het verspreiden was. Bovendien waren de termen "Duitskatholiek" en

Ludwig Büchner

"vrij-religieus" al intern tegenstrijdig. Specht prees ook de in zijn ogen positieve resultaten van het vrije-gemeente-wezen voor het vrije denken en diende later een resolutie in, die met grote meerderheid werd aangenomen, waarin hij de gemeenten verzekerde van de sympathie van de Deutsche Freidenkerbund en uitzicht bood op een toekomstige heilzame samenwerking tussen de beide gemeenschappen.

Als bestuursorgaan werden een raad van bestuur van zes leden en een comité van twaalf leden gekozen. In de Raad werden gekozen: President Prof. Dr. Ludwig Büchner, Darmstadt; Plaatsvervanger Karl Voigt, Offenbach a. M.; Secretaris Dr. August Specht, Gotha; Plaatsvervangend Secretarissen dhr. Von Hasenkamp en Benjamin Lehmeier, beiden Frankfurt a. M.; Penningmeester Rudolf Neutwig, Frankfurt a. M. De oprichting van de Freidenkerbund werd gesteund door Otto von Corvin (de auteur van de *Pfaffenspiegel*), Max von Nordau en andere godsdienstkritici.

In de notulen wordt een voor die tijd opmerkelijk detail vermeld: "... er werd ook op gewezen dat vrouwen stemrecht zouden moeten hebben, aangezien op het internationale vrijdenkerscongres in Brussel een vrouw

Albert Dulk

zelfs als vice-voorzitter was opgetreden".

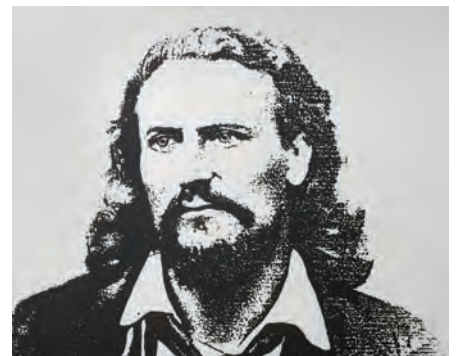
De Duitse vrijdenkersbond moet in het begin ongeveer 700 leden hebben gehad.

Albert Dulk (1817-1884), die een van de stichtende afgevaardigden was van de Internationale Federatie van Vrijdenkers (IFB) op 29-31 augustus 1880 in Brussel, formuleerde in zijn congres toespraak de kernachtige definitie van het nieuwe vrijdenken: "Vrijheid is voor ieder wezen het ongehinderd volledig gebruik van zijn krachten, de volle uitdrukking van zijn eigen aangeboren wetmatigheid. Het vrijdenken is dus niets anders dan het onbelemmerde en niet dwalende, natuurwettelijke en juiste denken van de mens".

Op 2 april 1882 werd op initiatief van Albert Dulk in Stuttgart de eerste Duitse "Freidenkergemeinde" opgericht, waarvan Dulk de eerste woordvoerder werd.

Ludwig Büchner

werd geboren in Darmstadt op 28 maart 1824. Hij werd al vroeg beïnvloed door de revolutionaire ideeën van zijn oudere broer, de dichter Georg Büchner (1813-1837). Van 1843 tot 1848 studeerde hij medicijnen in Giessen en Straatsburg. In 1848/49 was hij actief in de revolutionaire beweging. Na zijn examens oefende hij zijn beroep uit als arts. Hij werd beroemd door zijn wetenschappelijk en vrijdenkend boek "Kraft und Stoff. Empirisch naturphilosophische Studien" („Kracht en substantie. Empirische studies in de natuurfilosofie", Frankfurt/M. 1855). Als gevolg daarvan werd hij uit zijn universitaire functie in Tübingen gezet en vond hij nooit meer een baan als universitair docent. Daarna nam hij de praktijk van zijn vader in Darmstadt over en combineerde deze activiteit met zeer actief publiceren en lezingen

geven. Naast zijn vrijdenkende en Darwinistische voordrachten en boeken ijverde Ludwig Büchner voor een verbetering van de sociale omstandigheden, eiste hij de onteigening van grote landgoederen, de democratisering van het hele onderwijsstelsel en het wetenschappelijk onderwijs in al zijn instellingen, de scheiding van staat en kerk, kerk en school. Hij sprak zich herhaaldelijk uit tegen militarisme, chauvinisme en antisemitisme en pleitte voor vrede en vriendschap tussen de volkeren. Büchner overleed in Darmstadt op 30 april 1899.

Karl August Specht

geboren op 2.07.1845 in Schweina/Thüringen, overleden op 22.06.1909 in Gotha, was schrijver en uitgever van vrijgevochten tijdschriften ("Menschenthum" en "Freie Glocken") in Gotha. Naast zijn publicaties bereidde hij energiek de oprichting voor van de Deutsche Freidenkerbund. Hij hield de openingstoespraak op het oprichtingscongres. Specht was oorspronkelijk een geschoolde timmerman. In Jena studeerde hij moderne filosofie, geschiedenis en natuurlijke historie tot aan zijn doctoraat. Hij was een lezingenreiziger, auteur van filosofische verhandelingen en boeken, redacteur en theatercriticus. Het door hem in 1872 opgerichte weekblad "Menschenthum" werd het federale orgaan van de Duitse vereniging van vrijdenkers.

Albert Dulk

geboren op 17.06.1819 in Königsberg/Oost-Pruisen, overleden op 29.10.1884 in Stuttgart, was een chemicus, filosoof en schrijver. In 1848 was hij een actief deelnemer aan de revolutionaire beweging in Königsberg, oprichter van een arbeidersvereniging en redacteur van het weekblad "Der Handwerker". In 1849 verliet hij de Protestantse Kerk. Na de verloren opstand vluchtte hij via Italië naar Egypte. Hij reisde over de Nijl en leefde als

kluizenaar op de Sinaï. In 1850 keerde hij terug naar Europa, naar Zwitserland en tenslotte naar Stuttgart/Württemberg en woonde daar met drie vrouwen plus kinderen. Hij werd bekend als sportman, maar schreef ook drama's, gedichten, reisliteratuur en filosofische werken, gaf opzienbarende lezingen over kerken en godsdienstkritiek en raakte betrokken bij de sociaal-democratie. Nadat hij in 1880 in Brussel en in 1881 in Frankfurt/M. het Internationale Vrijdenkerscongres had bijgewoond, richtte hij op 2 april 1882 in Stuttgart de eerste Duitse "Freidenkergemeinde" op, waarvan hij de eerste woordvoerder werd.

Literatuur:

- Jochen-Christoph Kaiser: *Arbeiterbewegung und organisierte Religionskritik*. Stuttgart 1981.
- Heiner Jestrabek (redactie): *Albert Dulk: „Nieder mit den Atheisten!“ Ausgewählte religionskritische Schriften aus der frühen Freidenkerbewegung. Klassiker der Religionskritik*. Aschaffenburg, Berlin 1995.
- Horst Groschopp: *Dissidenten. Freidenker und Kultur in Deutschland*. Berlin 1997, Marburg 2011.
- Heiner Jestrabek: *FreidenkerInnen. Lehren aus der Geschichte. Porträts & Aufsätze*. Reutlingen 2011.
- Siegfried R. Krebs (redactie): *Freidenkertum, organisierter Humanismus und Laizismus in Thüringen*. Reutlingen 2021 (o.a. over Specht en de oprichting van de DFB).

Toevoeging door René van Elst

Over het Anticoncilie van 1869 lezen wij op de webpagina <https://kipdf.com/95-prozent-posted-by-anti-modernist-on-13-januar-1800-in-traditionalism-5ad462027f8b9a1d478b45c6.html>

het onderstaande; de genoemde bisschop was een conservatieve Braziliaanse bisschop.

Bisschop Antonio de Castro-Mayer schreef in de jaren 1980 een artikel dat het volgende onthulde:

"Op 8 december 1869 werd in Rome het eerste Vaticaanse Concilie geopend. Op dezelfde dag opende Giuseppe Ricciardi, een parlementslid uit Savoye, de "Maçonnieke Tegenraad" in Napels, waaraan vrijmetselaars uit heel Europa deelnamen. Onder hen vielen mannen op als Victor Hugo, Edgar Quinet, Michelet en Giuseppe Garibaldi, de vernietiger van de seculiere macht van de paus. Paus Pius IX wilde het geloof van de katholieken versterken tegen de invloed van het rationalisme en naturalisme die de Franse Revolutie aan het katholieke volk oplegde. Het doel van de vrijmetselaars was om het werk van Pius IX te bestrijden. Ricciardi vat de taak van de Vrijmetselaarsraad samen met deze zin: "In naam van het heilige principe van gewetensvrijheid verklaren wij een eeuwige oorlog tegen de waan en leugens in de vorm van de katholieke kerk, vooral in de vorm van het pausdom." Op 16 december publiceerde de Vrijmetselaarsraad zijn resoluties: onafhankelijkheid van de staat van religie, afschaffing van de staatsgodsdienst, religieuze neutraliteit in het onderwijs, onafhankelijkheid van gewoonte en moraal in relatie tot religie."

Een boek (in het Italiaans) waarin de genoemde Giuseppe Ricciardi verslag doet van het Anticoncilie te Napels in 1869 is te lezen op: <https://play.google.com/books/reader?id=EoQpAAAAYAAJ&pg-=GBS.PP6&hl=nl> of op: <https://download.digitale-sammlungen.de/pdf/16572719518888bsb10481546.pdf>

Van de duisternis naar het licht

fragment uit essay over Alexander von Humboldt

door **Robert Green Ingersoll**

vertaald door **René van Elst**

Sinds de moord op Hypatia in de vijfde eeuw, toen het gepolijste lemmet van de Griekse filosofie werd gebroken door de knuppel van het onwetende katholicisme, heeft het bijgeloof tot op de dag van vandaag elk streven vanuit de rede verafschuwd.

Het is bijna onmogelijk om je de volledigheid voor te stellen van de overwinning die de kerk op de wijsbegeerte behaalde. Eeuwenlang werd de wetenschap volkomen genegeerd; het denken was een arme slaaf; een onwetende priester was meester van de wereld; het geloof stak de ogen uit van de ziel; de reden was een bevende lafaard; de verbeelding was gericht op het hellevuur; gepoogd werd elk menselijk gevoel te onderdrukken; liefde werd als oneindig zondig beschouwd; genot was de weg naar het eeuwige vuur, en God werd verondersteld alleen gelukkig te zijn als zijn kinderen er ellendig aan toe waren. De wereld werd geregeerd door de grillen van een Almachtige; gebeden konden de orde der dingen veranderen, de grote natuurlijke processen stoppen, regen voortbrengen, pest, hongersnood en de dood in al zijn vormen voorkomen. Er was geen zekerheid; alles was afhankelijk van wat God behaagde – of liever gezegd van de goddelijke toorn; de hemel was vol van inconsistente kwaadaardigheid en de aarde van onwetendheid. Alles werd in het werk gesteld om de goddelijke toorn te sussen; elke ramp in de samenleving werd veroorzaakt door de zonden van het volk, door geen geld af te staan aan de kerk, of door, zelfs in het geheim, een gebrek aan respect voor een priester te voelen. Voor de arme massa was de aarde een soort betoverd bos, vol demonen die klaar stonden om te verslinden, en theologische slangen die op de loer lagen met oneindige kracht om de ongelukkige en machteloze ziel te fascineren en te martelen. Het leven

het hart werd geacht totaal bedorven te zijn en alleen maar aan te zetten tot misdaad; deugden werden beschouwd als doodzonden in vermomming; er werd een voortdurende oorlog gevoerd tussen de Godheid en de Duivel, om het bezit van elke ziel; de laatste werd over het algemeen als de overwinnaar beschouwd. De overstroming, de wervelstorm en de vulkaan waren allemaal bewijzen van het ongenoegen van de hemel en de zondigheid van de mens. De plaag die deed verdorren, de vorst die zwart maakte, de aardbeving die verslond, waren de boodschappers van de Schepper.

De wereld werd geregeerd door Angst.

Tegen al het kwaad van de natuur in was alleen de verdediging van het gebed, van het vasten, van goedgelovigheid en vroomheid bekend. De mens probeerde in zijn hulpeloosheid het hart van God

mild te stemmen. De gezichten van de menigte waren bleek van angst en nat van tranen; ze waren de prooi van huichelaars, koningen en priesters.

Mijn hart bloedt als ik nadenk over het lijden van de miljoenen die nu dood zijn; van hen die leefden toen de wereld krankzinnig leek te zijn; toen de hemelen gevuld waren met een oneindige VERSCHRIKKING, die babies met van die handjes met kuiltjes erin en roze wangetjes van de blanke moederborst rukte en ze in een afgrond van eeuwig vuur stortte.

Langzaam en schoon, als de komst van de dageraad, liet de grote waarheid zich zien, dat de kosmos door wetten wordt geregeerd; dat ziekte zich hecht aan de goeden en de slechten; dat de wervelstorm niet kan worden gestopt door kralen te tellen; dat de stromende lava niet stopt voor gebogen knieën, noch de bliksem voor samengeklemd en opgeheven handen, noch de wrede golven van de zee voor gebed; dat het betalen van kerkbelasting eerder hongersnood veroorzaakt dan voorkomt; dat genot geen zonde is; dat geluk het enige goede is; dat demonen en goden alleen in de verbeelding bestaan; dat geloof een slaapliedje is dat gezongen wordt om de ziel in slaap te brengen; dat vroomheid een aanbod tot omkoping is dat door angst gedaan wordt aan veronderstelde macht; dat het aanbieden van beloningen in een andere wereld voor gehoorzaamheid in deze wereld, gewoon het kopen van een ziel op krediet is; dat kennis bestaat uit het leren kennen van de natuurwetten, en dat wijsheid de wetenschap van geluk is. Langzaam, groots, prachtig, dringen deze waarheden tot de mensheid door.

Toelichting door RvE:

De bovenstaande tekst komt uit *The Works of Robert G. Ingersoll* (1902) op de website van het Project Gutenberg. Ingersoll (1833 – 1899) was een Amerikaanse advocaat, schrijver en redenaar, die het agnosticisme verdedigde en het geloof in de hel bekritiseerde. Hij was politiek actief als Republikein en hij was bevriend met de dichter Walt Whitman. Hij deed de belangstelling voor Thomas Paine en diens werk in Amerika herleven. Na zijn dood zorgde zijn zwager ervoor dat zijn toespraken werden uitgegeven. Ook onze vereniging heeft werk van hem uitgegeven.

DE KNUPPEL WAARMEE HET
ONWETENDE KATHOLICISME
DE GRIEKSE FILOSOFIE
VERSLOEG ---

was voor hen een schemerig en mysterieus labyrint, waarin ze vermoeid en verloren ronddwaalden, geleid door priesters die net zo verward waren als zijzelf, zonder te weten dat de Ariadne van de rede hen bij elke stap de lang uit het oog verloren richting kon wijzen.

De hemelen waren vol van de dood; de bliksem werd beschouwd als de blinkende wraak van God, en de aarde was vol valstrikken voor de onvoorzichtige voeten van de mens. De ziel werd geacht vol te zitten met de wilde beesten van de begeerte;

DE EERSTE TIEN DAGERADIANEN

door **René van Elst**

In het meinumner (2022-04) mocht ik onze lezers amuseren (of vervelen) met een uitvoerig historisch overzicht van de eerste 50 jaar van onze vereniging. Bij "augustus 1855" wordt daarin gesproken over 'een tiental vrienden' die met hun plannen voor een verlicht maandblad de grondslag hebben gelegd voor onze vereniging. Intussen heb ik, bladerend in oude nummers van ons tijdschrift, nadere informatie over dit illustere gezelschap gevonden, die ik hier graag wil doorgeven.

In *De Vrije Gedachte* nr. 203 van maart 1990 verwijst Yvonne Stinis naar Multatuli's *Idee nr. 482*, waarin hij schrijft:

"Ik wil met eerbied de namen noemen van sommigen onder ons, die smaad verdragen om den wille der waarheid. En ik doe dit te-liever, omdat onlangs een theologische kunstemaker met halve wetenschap en kwart geloof, op die mannen heeft gezinspeeld met mislukte verachting. Ik noem: Aramaldi, Alexander D.M., H.J. Berlin, S.M. Brakel, F. Günt, Lachmé, Mr. A.J. Nieuwenhuis, Dr. S.P. Scheltema, Mr. A.F. Siffle, Timotheus, Titus, Thomas, Van der Valk (gewezen zendeling), Dr. J. van Vloten, Van der Voo, Quintilianus, Rudolf Charles (R.C. Meyer, myn uitgever, ten-rechte: R.C. d'Ablaing van Giessenburg.) Ik vraag vergeving aan de velen die 'n eervolle plaats innemen in dit legioen, maar wier namen ik oversloeg om niet al te uitvoerig te wezen. En uw naam breng ik in herinnering, broeder Dag, Junghuhn, geoloog, botanist, denker!"

Junghuhn wordt hier 'broeder Dag' genoemd omdat dat de figuur was in zijn boek *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java* (1854), die Junghuhns eigen denkbeelden uitte. In Multatuli's *Ideeën* vind ik geen nadere informatie over de 'theologische kunstemaker', maar het is zeker dat de nieuwe beweging veel onvriendelijks te horen kreeg vanuit gelovige kringen. In het jubileumboek *De Dageraad 1856-1906* wordt gesproken over Dr. J.H. Gunning die in 1857 de verschijning van het maandschrift een schande voor Nederland noemt. Gunning (1829-1905) was een vooraanstaande kerkelijk hoogleraar in de theologie. Een Luthers predikant riep van de kansel "en de Satan ging uit bij den boekhandelaar Fr. Günt in de gedaante van den Dageraad."

Ik geef het bovenstaande citaat van Multatuli, omdat enkele door hem genoemde namen terug te vinden zijn in het lijstje van de eerste tien Dageradianen, opgesteld door Henk Visman in nr. 148 (juli/aug. 1984) en 220 (november 1991) van ons maandblad.

Visman vermeldt in nr. 148 dat Piet Spigt zes van de tien namen heeft opgespoord en in zijn boek *Raddraaiers der redelijkheid* genoemd; dat zijn Junghuhn, D'Ablaing, Günt, Van Olden, Renssen en Westermann (straks volgt een lijstje met de volledige namen plus aanvullende gegevens.) Twee andere namen zijn te vinden bij Jac. Rademacher, alias Ernest Ph.H. van der Ven (1846-1913) in zijn artikelenreeks *De arbeidersbeweging in Nederland*. Deze schrijft over de vergadering waarin de plannen werden opgesteld: "Ter bespreking

van dit denkbeeld kwamen op zekeren Augustusdag, ten jare 1855 een tiental vrienden en vrijdenkers bijeen in de bovenzaal van 't Café du Théâtre Français op den Binnen-Amstel te Amsterdam." Daarvan worden vervolgens genoemd: Junghuhn, Meijer (=D'Ablaing), Günt, Huisman, Berlin en Westermann. Tristan Haan noemt in *Over Multatuli 2* S.M. Brakel als negende van de tien vrienden; deze is ook genoemd door Multatuli. Visman sluit zijn artikel af met de woorden: "De allerlaatste hopen we ook nog eens te achterhalen. Dat zal in twee opzichten een Heidens werk zijn."

Terzijde: het Théâtre Français, de Franse Schouwburg, bestaat nog steeds; al 75 jaar heet het De Kleine Komedie.

De tiende naam

Visman heeft er een jaar of zeven over gedaan om de tiende naam te vinden. In nr. 220 voegt hij A. Verbeek aan zijn navolgende alfabetische lijstje toe. Helaas vermeldt hij niet waar hij die naam vandaan heeft en welke heidense inspanning het achterhalen ervan hem gekost heeft. Visman heeft ook steeds de leeftijd vermeld die de betrokkene had in 1856, om te laten zien dat het niet allemaal oude mannen waren. Ik voeg hier en daar tussen rechte haken nog wat wetenswaardigs toe. Uiteraard houd ik mij aanbevolen voor nadere informatie van de kant van onze lezers, vooral over Renssen en Verbeek.

Rudolf Charles d'Ablaing van Giessenburg (R.C. Meijer) (30), de eerste voorzitter, vrijmetselaar, uitgever en publicist, bevriend met Multatuli. [1826-1904]

H.J. Berlin (65), penningmeester, ook lid van genootschap Humaniteit [publiceerde over staathuishoudkunde en pantheïsme; schreef *Het pantheïsme (naar Jezus en Spinoza)*, Amsterdam 1857.]

Samuel Martinus Brakel (62), bestuurslid. [kantoorbediende (1795-1869)]

Dr. Frans Christiaan Günt (33), commissaris, redacteur *De Dageraad*, secretaris vrijmetselaarsloge Post Nubila Lux. [1823-1885 (in mijn historisch overzicht in *De Vrijdenker* 2022-04 staat zijn sterfjaar foutief vermeld als 1855)]

Hendrik Hendricus Huisman (35), voorzitter, voormalig boekverkoper en godsdienstleraar. [1821-1873]

Dr. Franz Wilhelm Junghuhn (47), natuurvorser, geoloog, ethnograaf, fotograaf, tekenaar, publicist [en cartograaf (1809-1864)]

Frederich van Olden (57), bestuurslid, gepensioneerd Indisch ambtenaar, vrijmetselaar. [over wie meer in de volgende paragraaf]

A.G. Renssen, de eerste penningmeester. [Een zekere A.G. Renssen was in 1872/1873 raadslid in Hoorn, mogelijkserwijs was hij de betrokkene]

A. Verbeek, secretaris, oprichter van de vereniging [boekdrukkersgenootschap] Typographia in 1853.

Mr. Willem Bernd Westermann, de eerste secretaris, redacteur van *De Toekomst* in 1870. [advocaat te Zaan- dam, ovl. 1871].

Een van de onbekende oprichters

Over Van Olden heb ik, na het schrijven van het bovenstaande, nadere informatie gevonden. In het maartnummer van 1976 schrijft J.G. Rausch dat Piet Spigt in het eind december 1975 verschenen nummer van *Rekenschap* zijn hele rubriek "Notities van een lezer" besteedt aan verheldering omtrent de stichting van het maandblad *De Dageraad* in 1855 en de oprichting van de gelijknamige vrijdenkersvereniging een jaar later. (*Rekenschap* was een driemaandelijks humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur; de nummers van 1959 t/m 1999

zijn te lezen op de website van de UvH als Digitaal Humanistisch Erfgoed.)

Rausch schrijft (ik heb de spelfouten in de namen overgenomen):

"Hij [Spigt] begint met een pas ontstane legende, nl. dat De Dageraad met steun van "joodse vrijmetselaars" zou zijn opgericht, de kop in te drukken. Maar er zijn nog meer onzekerheden over de oprichting van onze vereniging: Spigt zegt namelijk dat van de tien mannen die het oprichtingsmanifest van de vrijdenkersvereniging hebben ondertekend, wij nauwelijks de helft kennen, nl. in de eerste plaats Franz Junghuhn, F.C. Günter en R.C. d'Ablaing van Giesenburg en verder A.G. Rensen en Mr. W.B. Westerman en dan 'nog iemand'. A.H. Gerhard heeft in het Gedenkbok van het vijftigjarig bestaan (1906) de naam "Olden" genoemd, maar het intrigeerde Spigt dat noch verder in de geschiedenis noch in de geschriften van onze beweging deze naam ooit nog voorkomt. En nu zijn deze 'Notities' van Spigt verder het voor mij zeer boeiende verslag van de moeite die het hem gekost heeft om wat meer van die Olden te weten te komen. Ik zal hem op die moeizame weg

niet stap voor stap volgen. Als eerste resultaat kwam uit de bus dat de juiste naam was "Van Olden", positie: gepensioneerd Oostindisch ambtenaar, woonplaats Leiden. Dat was weinig, maar het bood toch houvast voor verdere nasporingen en eindelijk kwamen de volgende gegevens te voorschijn: Frederich Van Olden was geboren 15 januari 1799 te Den Haag. Zijn vader was een hooggeplaatst ambtenaar onder stadhouder Willem V en tijdens de Bataafse republiek. In 1824 vertrok Van Olden naar Nederlands Oost-Indië om er een loopbaan als gouvernementsambtenaar aan te beginnen. Hij trouwde in 1825 en bleef in Indië, met een onderbreking voor ziekteverlof in Nederland van 1829 tot einde 1831, tot september 1850, toen hij 'eervol' werd ontheven van zijn post als Resident (=bestuurder) van Banka. Hij blijkt niet juist te zijn opgetreden tijdens 'onrust' op dat eiland. In september 1851 is hij voorgoed in Nederland terug; begin 1853 vraagt en verkrijgt hij eervol ontslag uit 's lands dienst onder toekenning van een pensioen van f. 4.800,-- voor die tijd een behoorlijk bedrag. Zijn vrouw was reeds in 1844 overleden, hem drie zoons en drie dochters nalatende. Enkele maanden daarna hertrouwt hij met een veel jongere vrouw, die hem nog in Indië alweer drie kinderen baarde – later in Nederland nog vier meer. Zijn gezondheid heeft in Indië bijna steeds reden tot klagen gegeven, maar hij overleed pas op 13 april 1877. (...) Spigt heeft niet kunnen vinden hoe Van Olden bij de oprichters van De Dageraad terecht is gekomen. Hij was, evenals Multatuli, vrijmetselaar en wellicht is hij via de loge Post Nubila Lux, die aan de wieg van De Dageraad stond, in aanraking gekomen met Franz Junghuhn."

Wie was Henk Visman?

De informatie over ons eerste tiental is, zoals vermeld, grotendeels tot ons gekomen via Henk Visman. Voordat ik zijn artikelen in no. 148 en 220 vond, had ik niet van hem gehoord. Hij was echter jarenlang een actief lid van onze vereniging en dito auteur voor ons maandblad. Zo iets doet je beseffen dat veel mensen, die steunpilaren van onze vereniging zijn geweest, allengs in het vergeetboek raken, net zoals de oprichters. Niet iedereen kan een Anton Constandse zijn. Het wordt steeds moeilijker om nog iets over hun leven en streven te vinden, als zij geen bijzondere positie in onze maatschappij hadden en niet over zichzelf geschreven hebben. Zonder dat iemand een biografie van ze heeft geschreven, zijn ze uit onze gezichtskring verdwenen. Met deze overwegingen in het achterhoofd heb ik gekeken of er over Visman, die zich veel met de geschiedenis van het vrijdenken bezig heeft gehouden, nog iets te vinden is. Het resultaat is mager, maar het is heel goed mogelijk dat er onder onze lezers mensen zijn die e.e.a. kunnen aanvullen of verbeteren. Één heb ik er al gevonden, namelijk Hans de Vries, die Visman persoonlijk heeft gekend. Hij was bereid enige herinneringen, waar Visman een rol in speelt, op papier te zetten, waarvoor dank; u vindt ze in het volgende artikel.

Henk Visman wordt al in het eerste nummer van 'De Vrije Gedachte' van 1970 genoemd als secretaris van de afdeling Haarlem; zijn daarbij vermelde adres was Edisonstraat 1 te IJmuiden. In de jaargangen 1976 en

1980 van ons blad heb ik in totaal drie stukjes van hem gevonden. Van januari 1983 t/m april 1994 is er regelmatig werk van hem in het blad te vinden, meestal met de titel 'Memento'; dat zijn de stukken die betrekking hebben op de geschiedenis van het vrijdenken. In het jubileumboek *125 jaar Vrijdenken* van 1981 verzorgde hij een groot overzicht van allerlei publicaties, vooral brochures, pro en contra het vrijdenken. Hij werkte mee aan nummer 87 (1989) van het anarchistische tijdschrift *De As* met een artikel over Domela Nieuwenhuis als vrijdenker. Over de radio- en tv-activiteiten van De Vrije Gedachte verscheen van Henk Visman en Kees Cabout het artikel 'Een omroep in ongenade', in: *Aether: kwartaalschrift van de Stichting Nederlands Omroep Museum*, 10 (1995) nr. I, pp. 22-24.

Hij overleed, naar Hans de Vries mij zei, eind jaren '90. In ieder geval vóór 2003; dat blijkt uit informatie over het trieste lot van zijn weduwe. Op diverse pagina's van het net is dat vermeld als een *cold case*, een onopge-

loste zaak, van de politie, met de volgende tekst: "Op zaterdagochtend 15 maart 2003, rond 5 uur, kreeg de brandweer een melding: brand in een perceel in de Edisonstraat in IJmuiden. De brandweer trof er de 68-jarige weduwe Annie Visman-Venema aan in het nog brandende pand. Annie was de bewoonster van het pand. Bewusteloos lag ze op de keukenvloer. Vermoedelijk was ze onderweg geweest naar de achterdeur, waarvan ze de sleutel bij zich had. Drie dagen later, op dinsdag 18 maart 2003, overleed ze aan de gevolgen van een koolmonoxidevergiftiging, opgelopen tijdens de brand. Onderzoek wees uit dat de brand was aangestoken via de brievenbus. Het slachtoffer stond bekend als een zeer vriendelijke, propere en behulpzame dame. Zo zamelde ze oude kranten in voor de kerk. Nog altijd is onbekend wat er precies is gebeurd en wie de brand heeft aangestoken."

Tips zijn nog steeds welkom bij de politie; de beloning voor een waardevolle tip is € 15.000,-.

Wat ik nog weet over Henk Visman

door *J. Hans de Vries*

Voorzover ik mij kan herinneren ben ik in 1978 lid geworden van De Vrije Gedachte, toen ik werkzaam was in Lelystad. Op de toen jaarlijkse landelijke DVG vormingsweekenden in het NIVON huis in Wijk aan Zee leerde ik Henk Visman kennen, bestuurslid van het Centraal Bestuur. Al vrij snel was ik onderdeel van de activiteitengroep onder de coördinatie van Jo Koster en zorgde ik voor de boeken en brochuretafel.

In 1980 ging ik wonen en werken in Haarlem als sociaal-cultureel werker belast met het buurtgericht jongerenwerk. Daar leerde ik Henk Visman nog beter kennen. Thuis bij Henk Visman in IJmuiden was het heerlijk vertoeven in zijn 'vrijdenkersbibliotheek' die rijkelijk gevuld was met vele Dageraad-publicaties uit de tijd van het interbellum. Henk en zijn vrouw Annie hadden geen kinderen; ik weet nog dat ze daarover zeiden: "Als je aan kinderen begint dan is de tijd voor de vereniging er niet meer." Samen waren zij de actieve gangmakers van de vrijdenkers-vormingsweekenden in de jaren zeventig en begin jaren tachtig. Ook werkten zij mee aan het beheer van het NIVON huis.

In 1978 zijn de afdelingsstructuur en de getrapte vertegenwoordiging van de Algemene Vergadering opgeheven. In Haarlem onder Henk Visman functioneerde de afdeling nog wel een beetje. Zo organiseerden we in de tweede helft van 1980 enkele zondagbijeenkomsten. Op 5 en 12 oktober organiseerden we twee discussiemiddagen in het Jongerencentrum Deining (DAC) over het opkomende fascisme en het gevaar van een politiestaat. Het was de tijd van de naweeën van 'Geen Woning,

Geen Koning'. Op 23 november organiseerden we een bijeenkomst in het Humanitas-gebouw over de verschillen en de overeenkomsten tussen emancipatie en feminisme (zie de bijgevoegde krantenknipsels). Misschien heeft Henk Visman wel het 'zaadje geplant' dat er toe geleid heeft dat ik de maandelijkse Vrijdenkers Meetings in Deventer ben gaan houden.

Aankondigingen in de rubriek 'Stad in het kort' van het Haarlems Dagblad:

Discussie. Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte heeft twee samenhangende discussiebijeenkomsten op touw gezet, die op 5 en 12 oktober worden gehouden. Die van zondag heeft als thema „Is er opkomend fascisme in Nederland?“ De bijeenkomst van de 12e heeft als onderwerp „Wordt Nederland een politiestaat?“ Na een inleiding kan er door de aanwezigen worden gediscussieerd. De bijeenkomsten zijn in het DAC, Ripperdastraat 13a. Belangstellenden worden om drie uur verwacht.

Zaterdag 4 oktober 1980

★ ★ ★
Emancipatie. - Emancipatie en feminisme, verschil en overeenkomst. Daarover laat morgenochtend om 10.30 uur Tessel Pollmann, journaliste bij Vrij Nederland, haar licht schijnen. Dit gebeurt in het gebouw van Humanitas aan de Verspronckweg 39. De lezing is georganiseerd door de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.
★ ★ ★

Zaterdag 22 november 1980

Geloven in Q (en in Trump)

door **Kenneth van Oost**

Progressief zwart Amerika weet zich verenigd in woke. Wokeness heeft vooral tot het besef geleid dat veel van wat in de maatschappij gebeurt onvoldoende van vrijheid en respect getuigt en dus moest worden aangepakt. Maar eigenlijk komt die gewenste beweging naar rehabilitatie niet op gang. Afgezien van het feit dat de woke beweging te weinig recht heeft gedaan aan de behoeften van degenen die ze denkt te moeten vertegenwoordigen, denk ik dat wokies ook te weinig energie hebben gestoken in het nadenken over de gevolgen van hun kritische houding. Het is mijns inziens een ernstig zwak punt van degenen die zich tot spreekbuis hebben gemaakt. Dat zal dan ook wel een van de redenen geweest zijn waarom bij blank, conservatief Amerika een tegenbeweging is ontstaan, al verschijnt die nu in een ernstiger, meer verontrustende vorm. Graag wil ik enkele opmerkingen daarover delen.

QAnon versus Woke

De Amerikaanse samenleving is thans op grote schaal doordrongen van de idee dat waarheid niet meer bestaat, dat alles is vervalst, dat het democratisch systeem, structuren, organisaties, concepten en betekenissen ondermijnd en worden en zijn door demonen die mensen (meestal de georganiseerde elite, media, maar ook de Kerk, het Vaticaan en de monarchieën) hebben overtuigd om te geloven in hun duivels plan. Vooral de media zijn de vijand. Zij zijn ook de duistere macht die alles aanstuurt door beelden te manipuleren en informatie qua inhoud, vorm en structuur te veranderen. De houding van mensen, die, naar eigen zeggen, het moeten opnemen tegen het Kwade, heeft verstrekkende gevolgen: in plaats van te denken in een vrij land te leven, ontdekken zij dat zij al honderden jaren doelbewust gemanipuleerd worden en leven in een politiestaat. Veel van het door deze mensen aangehangen denkkader valt vooreerst samen met de opkomst van Donald Trump, [1] (althoewel hij altijd eerst symptoom is geweest en dan pas oorzaak van de problemen), maar keert zich vervolgens duidelijk tegen maatschappij, orde, volk en natie. Hoe is dit mogelijk?

Het is niet zo dat de droom van de zwarte mens over een geheel nieuwe inclusieve samenleving als vanzelfsprekend door blank Amerika zal ontvangen worden. Integendeel, blank Amerika heeft, naast wokeness voor de zwarten, voor zichzelf een beweging uit de grond gestampt, QAnon [2], die de belangen zal beschermen en de vijand bestrijden.

Wat was ...

Het is misschien het beste om even terug te gaan in de tijd. In 2018 poste een zekere Q enkele berichten waaruit op te maken viel dat hij over zeer vertrouwelijke informatie beschikte en toegang had tot geheime info inzake nucleaire wapens en materialen. Bepaalde maatschappelijke condities in het pre-Trump-Amerika maakten Q tot een katalysator die het toen heersende ongenoegen een dynamiek gaf. In Q's posts werd een verklaring aangereikt waarom de mogelijkheden die mensen oorspronkelijk dachten te hebben, beperkter waren en waarom problemen zoals werkloosheid en ziekte maar niet werden opgelost. Q schetste een Amerika waarin de intellectuele elite, politici, zakenmensen, bankiers, filantropen, ... als een soort Deep State [3] de gehele samenleving domineren waarbij het enige belangrijke het materiële eigenbelang blijkt te zijn. Door Q's sterk met bewijzen doorgetrokken discours zijn veel mensen zich beginnen te realiseren dat er iets verkeerd was en gaan geloven dat alle onzekerheid, ontevredenheid, tegenspoed, verval en misdaad in werkelijkheid dienen als richtsnoer voor dubieus politiek handelen. De overheid, is de overtuiging, zal mensen niet behoeden voor werkloosheid, ziekte of sociaal-economische problemen. Integendeel, de naar voren gebrachte oplossingen zullen zonder meer het bestaande maatschappelijk kader met al zijn polariserende kenmerken keer op keer in het voordeel van de elite bevestigen.

Q heeft dat alles blootgelegd, het volk de ogen geopend voor het feit dat, hoewel de materiële welvaart nog nooit zo hoog is geweest, vele mensen in armoede leven, werkloos zijn en sterven aan ziekte, honger en dorst. Wij hebben hier echter te maken met een naïef geloof in een bete-

re wereld, een collectieve waan van mensen die zelfvertrouwen missen, het vertrouwen in de overheid verloren hebben en zelf gebroken en getraumatiseerd hopen op een betere toekomst.

Wat is...

Met Trump aan de macht kwam de eeuwenoude droom van de mens terug in zicht, het Aards Paradijs. Dat velen in Trump de nieuwe Heiland herkennen is deels omdat hij juist naar de woorden van Q handelt maar het ligt zeker ook deels aan hoe Q nu door reeds miljoenen mensen gezien wordt. Het blijft verbijsterend dat mensen in Q de goedheid zelve ontwaren ... want hij gelooft in God en voert de strijd aan opdat God uiteindelijk zal zegevieren. Trump met zijn retoriek gooit natuurlijk maar al te graag olie op het vuur. Hij predikt een wereldwijd complot en heeft de reactie daarop ingezet. Men spreekt er in dit verband over dat Trump bezig is met een kosmische strijd. Bij Q-aanhangers overheerst het gevoel dat hij aan het winnen is, maar omdat het voor sommigen blijkbaar nog te traag gaat, wordt in naam van Q geweld gebruikt, worden mensen ontvoerd en vermoord. Mensen radicaliseren, het is niet meer nodig om morele principes na te leven. Q-adepten zeggen rondt dat zwarten minder intelligent zijn, ze haten Joden en feminisme is voor hen een kanker. Zij leggen met hun opvattingen enorme druk op alles wat bijdraagt tot het welzijn van een samenleving; solidariteit en samenwerking zonder eigenbelang, wederzijds vertrouwen, verantwoordelijkheidsbesef, moreel handelen en doen gaan verloren. En blijkbaar is dat nog niet genoeg!

Wat nu ...?

Het verlies van Trump bij de presidentsverkiezingen (2020) ('Biden stole the votes') wordt veelal als een sterk bewijs beschouwd dat die vervalst waren. Het principe van hardnekkig volhouden ook als er géén harde bewijzen zijn, bleek bovendien de dragende kracht die nog meer mensen ervan overtuigde om Q en dus Trump te geloven. Dat Trump, duidelijk op aangeven van Q, het plan heeft bedacht om alles wat er

rond zijn verlies is gebeurd in twijfel te trekken, dat de basis is geweest voor de verdere gebeurtenissen, wordt in alle toonaarden ontkend. Aanhangers van Q en dus van Trump zien een verhaal van verbanden waarin nieuwe breuklijnen spelen. Medestanders van Trump binnen de Republikeinse Partij noemen de steun aan Q een fictie. Laat ons op deze twee sporen verdergaan.

Enerzijds, zoals gesteld, dat Trump, om de eigen incompetentie en machtswellust te verdoezelen, het verhaal dat Q de wereld instuurt heeft gebruikt om zich te profileren en de politieke spelregels te herschrijven is voldoende bekend. Trump heeft de Republikeinse partijstructuur teruggebracht tot een eng eenheidsdenken dat de laatste jaren uit de hand is gelopen. Binnen de Republikeinse Partij vinden wij niets meer terug van het bestaan van een aan de partijleden gebonden eigen identiteitsdenken. Alles lijkt gestalte te krijgen in de persoonlijkheid van Trump.

Anderzijds, als alles wordt bepaald vanuit het perspectief van de autoritaire leider, die echter verliest aan invloed en steun doordat hij met huizenhoge problemen wordt geconfronteerd, dan is de aanwezigheid van een opvolger noodzakelijk. Tegen die achtergrond speelt nog altijd evenwel het verhaal van Q die, na gestopt te zijn met communiceren, als het ware een machtsvacuüm heeft achtergelaten. Een leegte die wordt ingevuld door Michael Flynn en ook door Michael Lindell, die graag aan de religie van Q de nodige betekenis toekent. In wat feitelijk NIET wordt verteld, wordt alvast een nieuwe werkelijkheid geschapen. De nieuwe maatschappelijke context oogt letterlijk explosief te worden indien het duo

Michael Flynn

Flynn/Lindell, [4] [5] als Trump geen president meer kan worden, aan de macht komt en dan verschuift de nadruk van het individuele naar een losgeslagen religieus gemeengoed als men aan Q's ideeën meer betekenis toekent dan deze vermogen.

Veelbetekend in dit verband zijn vooral de religieus geuite emoties die aanhangers voelen als zij het belang van Q benadrukken. Trots signaleren zij aangeraakt te zijn door God, "dankbaar dat Hij mij heeft gekozen om te helpen". Voor sommigen wil dat zeggen "ontwaakt" te zijn en te weten dat God naast Trump staat en dat in wat Trump vertelt, Gods woorden doorklinken. Soms lijkt het wel of de verteller letterlijk in dialoog staat met God en in die stilzwijgende conversatie de verhalen laat doorklinken die wij allemaal kennen uit de Bijbel ... de Dag des Oordeels komt en het Grote Ontwaken is eindelijk aangebroken! Maar het is naïef om te denken dat wij hier met psychisch gestoorden te maken hebben. De beweging groeit nog steeds door en is nu zo groot als enkele belangrijke religies. Er bestaan uiteraard geen exacte cijfers, maar QAnon zou nu even groot zijn als het evangelisch christendom (protestantisme). Het staat dus op eenzelfde plaats als een grote religieuze groepering in de VS. Nóg belangrijker is dat in deze context een nieuw wij-zij beginsel zich ontwikkelt. Q- aanhangers zijn er stellig van overtuigd de uitroeiers van het Kwaad te zijn. In hun theorieën is het vooral de georganiseerde elite die elke vorm of aard van moreel handelen heeft verloren en dus moet verdwijnen. Machthebbers gaan zich te buiten aan satanisme, pedofilie, mensenhandel. Zij misbruiken en vermoorden kinderen om het adrenochrome te oogsten ... dat zou anti-verouderingseffecten hebben! Het is te gek voor woorden maar ik vrees in het post-Trump tijdperk dat het bittere ernst is.

Make America great again ...

... in die woorden herkennen Q-adepten zich maar al te graag. Om te beginnen is dat waar de Q- aanhang naar streeft. Amerika heeft als natie alleen maar zin als het land weer één wordt onder God en met één religie onder God ... we need to take the country back!! Nieuwe structuren dienen te worden geconstrueerd met het oog op de behoefte aan zingeving. Armoede, recessies, werkloosheid, ziekte zijn niet alleen een zaak van globalisering en slechte huisvesting

Michael Lindell

maar worden vanuit de georganiseerde, intellectuele elite krachtig gestimuleerd. De Q-aanhang, en dus die van Trump, treft geen individuele schuld voor de slecht betaalde jobs, hoge criminaliteitscijfers, gebrekkige gezondheidszorg en sociaal-culturele achterstelling. Dat zijn zaken die de Q-movement expliciet koppelt aan hoe elitair Amerika via eigen geijkte systemen de mens, de arbeider, huisvrouw, zwarte, verbindt met de sociale context. Een sociale context die overigens geheel buiten het individu om gecontroleerd en gereguleerd wordt. Zo bepaalt dus de elite in grote mate de socio-economische keuzes die gemaakt kunnen worden. De conclusie, althans volgens Q-aanhangers, moet dan zijn het opsporen, het verwijderen en arresteren van tienduizend leden van de 'Deep State'. In deze fase, de 'stilte voor de Storm, moet de saamhorigheid, unity, binnen het volk bevorderd worden. Mensen moeten er rustig op kunnen vertrouwen dat QAnon naar hen luistert en dat zij alle ruimte zullen krijgen om zich op de eigen manier (verder) te ontwikkelen.

Het antwoord hierop is het N.E.S.A.R.A., [6] de economische herverdeling. De vlijmscherpe kritiek van de Q-aanhang op hoe de elite in steeds toenemende mate de sociaal-economische (f)actoren naar haar hand zet, houdt tegelijk in dat in tijden van welvaart en rijkdom alles eerlijk verdeeld moet worden. De slecht betaalde arbeider krijgt nu niets terug van wat zijn productiviteit werkelijk opbrengt. Altijd is er sprake van loonmatiging, besparingen, afbouwscenario's, recessie, inflatie, ... maar de eisen die werkgevers stellen,

liggen steeds hoger. Steeds minder mensen moeten steeds meer werk verrichten. De huidige werknemer moet flexibel zijn in de hoop dat het werk van vandaag, morgen nog een job oplevert! QAnon wil in alle richtingen de bestaande welvaart evenredig verdelen onder de wereldbevolking. Of Amerika, en dus Trump, dat werkelijk zal stimuleren, is maar de vraag. De *America First* politiek zal, naar mijn mening, dan reeds deels verankerd zijn geworden in wetten en regels en bovenal verankerd zijn in de hoofden van de Trump-aanhanger. Eerst zal aan de eigen behoeften voldaan worden. Wat resteert zal volgens de regels van de markt aangeboden en verdeeld worden.

Maar goed, voorzover alles wat de Q-aanhanger ter goeder trouw wil veranderen, aannemelijk is, zal uiteindelijk een Nieuwe Wereld ontstaan ... het *ReAwaken America!* Door het gestaag wegwerken van fouten, sociaal-politieke obstakels en onjuiste denkwijzen zullen de nu bestaande ongelijkheid en irrationaliteit plaatsmaken voor een mens die zich in de natuur harmonieus weet in te passen. Zo'n idee wordt vooral met evangelische leerstellingen onderbouwd. "Wat in de Bijbel staat is van God gegeven en is nuttig ... christenen moeten de onderdrukten en kwetsbaren van de schepping Gods liefhebben en daartoe behoort ook de natuur. We moeten onszelf zien als natuurwezens én als mensen die zorg dragen voor de natuur." Hoe QAnon dit verenigbaar zal kunnen maken met het feit 'dat met 20,8 ton CO₂ per hoofd van de bevolking in 2019 de inwoners van Noord-Amerika, dus de VS en Canada, het meeste bijdragen aan de klimaatverandering' is onmogelijk te omschrijven. Zullen de feiten over een ongezonder wordende samenleving de Q-aanhanger ervan kunnen overtuigen kolencentrales en de vervuilende grootindustrie in Amerika te sluiten? Maar misschien zal QAnon de Bijbel gebruiken ter legitimering van het eigen gelijk en daarmee de Amerikaanse economie redden ...

2024, religieuze of militaire dictatuur?

De wijze waarop Trump, nu nog steeds, Amerika rondtrekt om zijn web van leugens en halve waarheden te spinnen, laat vermoeden dat hij, indien hij niet veroordeeld wordt, zich in 2024 opnieuw kandidaat voor het presidentschap van de VS zal stellen. Uitgangspunt is nog steeds *America First* onderbouwd met grove uitspra-

ken over het ongelijk van de anderen. Maar het valt zelden of nooit op dat een andere actor veelal buiten beschouwing wordt gelaten. Evangelische christenen die duidelijk aan de Republikeinse partij refereren hebben het niet zo hoog met de Democraten. Deze worden beschuldigd het monsterlijk Kwade zelve te zijn. Iets dergelijks werd reeds geopenbaard in de *Protocolen van de Wijzen van Zion*, een fictief verslag van een vergadering van Joodse leiders die in 1897 zou hebben plaatsgevonden in Bazel. [7] Net als de Joodse leiders toen zouden de Democraten nu met hun elitaire vriendjes de christenmaatschappij omver willen werpen en plannen smeden voor een areligieuze wereldheerschappij. QAnon profileert zich sterk in de religieuze hoek en Trump is helemaal niet te beroerd om ook deze kaart uit te spelen. Wint hij de verkiezingen van 2024, dan mogen we een autoritair, dogmatisch in religie gedrenkt beleid verwachten, een schijndemocratie zoals in Hongarije en Turkije.

Kan Trump aan de verkiezingen niet deelnemen, als gevolg van een veroordeling, dan treedt met Michael Flynn een nog afwijzender, intoleranter kandidaat naar voren. Trump koos Mike Pence en niet Flynn als vicepresident in de campagne van 2016 maar dit weerhield de ex-militair er niet van om openlijk Trump zijn steun toe te zeggen. Toen Trump bij de verkiezingen in 2020 werd verslagen en de resultaten probeerde ongedaan te maken stelde Flynn voor de Grondwet op te schorten, de pers het zwijgen op te leggen en nieuwe verkiezingen te houden onder militair gezag. Nu hoeft niemand per se een adept van samenzweringstheorieën te zijn om het volgende scenario voor waar aan te nemen.

'Michael Flynn, verliezend presidentskandidaat voor de Republikeinse Partij, heeft zijn kiezers opgeroepen de wapens op te nemen en het

land te bezetten. Hij drukt ook het Amerikaanse leger tegen de borst en vraagt hen te zorgen voor disciplineren, het volk te beschermen en Amerika's traditionele regels, normen en waarden te onderschrijven.'

Als Flynn bij de verkiezingen wint zal hij de nu bestaande maatschappelijke orde omverwerpen. Wint hij niet, dan mogen we eventueel een militaire staatsgreep verwachten. Flynn heeft nog altijd aanzien in militaire kringen en hoeveel militairen zijn ondertussen geen lid van of ondersteunen QAnon? Alle reden dus om het Q-geloofssysteem kritisch tegen het licht te houden ... het blijft beperkt tot een hoop nonsens op het internet ... maar uit de reportage van Benjamin Zand [genoemd na noot 7] blijkt toch dat vele Amerikanen dromen voor waar houden.

Noten

[1] Donald Trump, Amerikaans zakenman en politicus, was van 21 01 2017 tot 20 01 2021 de 45^e president van de VS.

[2] QAnon, extreemrechtse complottheorie die de plannen beschrijft van een 'diepe staat' gericht tegen onder andere Donald Trump en zijn aanhangers.

[3] Deep State, het soort bestuur dat bestaat uit potentieel geheime en ongeautoriseerde machtsnetwerken die onafhankelijk van het politieke leiderschap van een staat opereren en hun eigen agenda en doelen nastreven.

[4] Michael Flynn, Amerikaans oud-generaal en voormalig Nationaal Veiligheidsadviseur onder Trump, voor 22 dagen. Hij nam ontslag in het licht van berichten dat hij had gelogen.

[5] Michael Lindell, Amerikaans zakenman, politiek activist en extreemrechts complottheoreticus. Prominent aanhanger van en adviseur van Trump.

[6] N.E.S.A.R.A. National Economic Security and Recovery Act, een reeks voorgestelde economische hervormingen die in de jaren '90 door Harvey Francis Barnard waren voorgesteld. De voorstellen zijn nooit voor het Congres ingediend. Q-aanhangers beweren dat NESARA onderdrukt werd door de regering van George W. Bush en het Hoogerechtshof.

[7] Protocolen van de Wijzen van Zion, voor verdere inlezing verwijs ik gaarne naar het internet. Nu nog gebruiken antisemitische bewegingen met grote gretigheid de protocollen ten behoeve van antisemitische maatregelen.

Zie ook voor verdere lezing, Benjamin Zand, reportage Canvas, 5-7-'22, de Cult of Conspiracy.

Dustin Nemos, (boek), Q - Into the Storm (2021).

Roger Stone, genaamd The Kingmaker, hij was nauw betrokken bij de verkiezing van Richard Nixon en Ronald Reagan. Is nu prominent aanwezig op vergaderingen van en lezingen over QAnon ... zoals hij het zelf aangeeft, "Hij is het levende bewijs dat God alles geregeld krijgt!" Het gevaar bestaat dat QAnon zich zal nestelen in de politieke wereldtop als of Trump, of Flynn en Stone er in slagen de verkiezingen van 2024 te winnen.

Journalistieke en maatschappelijke plicht: schrijf “nigger” en “neger” en niet “n-woord”

door **Maarten Gorter**

Een huppelend zwart meisje

Toen de ouders van een *all-white* basisschool in New Orleans, Louisiana, in 1960 hoorden dat daar een zesjarig zwart meisje, Ruby Bridges, toegelaten moest worden, werden zij woedend. Dat rassenscheiding in heel de VS zes jaar eerder door het federale Hooggerechtshof in strijd met de grondwet was verklaard interesseerde hen niet. Zij stonden daar met honderden voor de school te protesteren en racistische leuzen te scanderen. De toenmalige president van de VS Dwight Eisenhower vond dit zo intimiderend dat hij federale politieagenten stuurde om het kind veilig naar school te begeleiden. Het was bizar om te zien dat er rond een klein huppelend meisje tientallen agenten liepen zodat zij niet door de woedende meute werd aangevallen. Een foto van dit incident maakte op veel mensen een diepe indruk, ook op de bekende Amerikaanse schilder

Ruby Bridges wordt door federale agenten begeleid naar school

Norman Rockwell (1894-1978), die bekend stond om zijn schilderijen die burgerrechten symboliseerden. Rockwell maakte in 1964 een indrukwekkend kunstwerk van deze gebeurtenis met de naam *The Problem We All Live With*. De meute is niet zichtbaar maar wij kijken als ware door hun ogen naar Ruby. Ruby heeft een mooi wit jurkje en heeft een aantal schoolspullen in haar hand. Zowel achter als voor haar lopen federale agenten als bescherming. Op de muur achter Ruby staan de woorden “NIGGER” en “KKK” geschreven, verder druipt er nog een gegooide tomaat af. Toen het schilderij in 2011 in het Witte Huis werd opgehangen omdat president Barack Obama een ontmoeting had met de inmiddels 56 jarige Ruby was hij er sterk door ontroerd. Hij omschreef het schilderij als een van de belangrijkste symbolen van de burgerrechtenbeweging voor zwarten. Ruby zelf is zeer trots dat Rockwell een schilderij van haar heeft gemaakt ook is zij blij dat veel blanken door het schilderij sympathie kregen voor de burgerrechtenbeweging. Een jaar na *The Problem We All Live With* maakte Rockwell een minstens zo belangrijk kunstwerk dat hij cynisch *Southern Justice* noemde. Het laat de beestachtige

moorden zien op drie burgerrechtenactivisten door de Ku Klux Klan. Deze slachtpartij vond plaats in Mississippi 1964 en zou een cruciale rol spelen in het totstandkomen van de bekende 1964 Civil Rights Act die alle discriminatie op grond van ras verbiedt.

Rockwell is in goed gezelschap van Bob Dylan

Het is voor Ruby Bridges maar te hopen dat de NOS geen artikel over haar gaat schrijven, want waar Rockwell nog koos voor de directe en confronterende stijl heeft de NPO besloten tot een totaalverbod - in welke context dan ook - op de woorden: nigger, nikker, negro en neger. Het schilderij van Rockwell mag dan ook niet afgebeeld worden, mocht de NOS er aandacht aan gaan besteden, zoals al eerder gezegd valt namelijk het woord “NIGGER” te lezen op het kunstwerk. Een opmerkelijke situatie ontstaat dan: gaan we een van de symbolen *tegen* racisme censureren in de naam van het bestrijden van racisme? Rockwell bevindt zich trouwens in goed gezelschap want ook Bob Dylan heeft het woord nigger gebruikt in zijn nummer “Hurricane” waar hij het opneemt voor de zwarte bokser Rubin “Hurricane” Carter die ten onrechte voor een driefvoudige moord werd veroordeeld, waarbij racistische vooringenomenheid van de *all-white jury* waarschijnlijk meespeelde, Carter heeft 20 jaar tenonrechte vastgezeten voordat hij werd vrijgesproken. Het is maar te hopen dat het nummer Hurricane niet in de Top 2000 van Radio 2 komt want door het totaalverbod op het woord nigger zou het dan niet afgespeeld kunnen worden.

Neger is niet hetzelfde als nigger

Dat het gebruiken van het woord nigger tegen een zwart iemand als scheldwoord verwerpelijk en dehumaniserend is staat buiten kijf en als humanist zal ik mij altijd verzetten tegen taalgebruik dat personen hun menselijkheid ontnemt. Nigger kent ook een direct Nederlandse vertaling in de vorm van nikker, op het internet en onder de jeugd wordt dit echter nauwelijks nog gebruikt. Door het op de achtergrond raken van nikker lijkt er een misverstand te zijn ontstaan onder steeds meer mensen - waaronder de

The Problem We All Live With door Norman Rockwell; vlak boven Ruby's hoofd staat in het grijs “NIGGER” en helemaal links “KKK”

NOS - het woord neger wordt nu als Nederlandse vertaling gezien van nigger. Dit misverstand kan zijn ontstaan door de rap-muziek, in Amerika wordt in dit genre namelijk flink gestrooid met nigger. Nederlandse rappers begonnen vanaf de jaren 90 sterk de Amerikaanse rap na te doen met als gevolg dat zij neger gebruikten in plaats van nigger en niet nikker. Neger was ook tot voor kort een normaal woord, het komt immers van het Spaanse woord negro, dat zwart betekent. Het Engelse woord voor neger is trouwens ook negro (uitgesproken als niekro), dit was samen met "colored" tot de jaren tachtig de officiële benaming voor zwarten waarna het vervangen werd door "African-American". Heden ten dage is negro in Amerika ook steeds meer taboe, wat vreemd is aangezien zelfs Martin Luther King het gebruikte in zijn beroemde *I have a dream speech*. Dat al deze verschillende woorden voor sommigen nogal verwarrend kunnen overkomen weet de NOS ook, daarom hebben zij radicaal besloten om ze allemaal maar te verbieden. Zo stond er laatst een artikel op de website van de NOS[1] over een agent in Nederland die een zwarte man arresteerde voor geluidsoverlast en hem vervolgens "het n-woord noemde". De zwarte man werd vrijgesproken door de rechter omdat de aanhouding - mede door het taalgebruik van de agent - buitenproportioneel was. Ik dacht meteen dat de agent hem nigger had genoemd, ik kende namelijk het begrip "n-woord" alleen uit Amerikaanse media waar louter nigger mee wordt bedoeld. Toen ik echter ik de volledige uitspraak van de rechter las op rechtspraak.nl zag ik dat de agent helemaal geen nigger zei maar neger, wel op een Rob Oudkerkianse manier namelijk "kut-neger", nog steeds fout natuurlijk maar bij lange na niet hetzelfde als het woord nigger. Het totaalverbod heeft in ieder geval dit web-artikel niet erg duidelijk gemaakt, wat vreemd is aangezien het de taak van het nieuws is om nu juist duidelijk en begrijpelijk te zijn. Toen ik echter op onderzoek ging of dit vaker voorkwam zag ik dat er met regelmaat "n-woord" staat voor zowel nigger als neger.

Voorzover ik kan terugvinden was de eerste keer dat de NOS het begrip "n-woord" gebruikte ongeveer 2 jaar geleden tijdens de (internationale) mediareel om de Nederlandse voetbaltrainer Ron Jans. Jans zong als trainer van een Amerikaanse voetbalclub een rapnummer (van zwarte artiesten) in de kleedkamer mee en dus ook het woord nigger, dat nogal vaak werd gezongen in dat nummer, vrij gebruikelijk voor rap. Jans werd ontslagen nadat een aantal spelers hadden geklaagd bij de directie om dit "racistisch incident". Kritiek op het overmatig gebruik van nigger in het betreffende rap-lied hoorde je trouwens niet van de klagende spelers.

Het oordeel van de Ombudsman

Ik pikte deze politieke correctheid en censuur niet langer en besloot Margo Smit, de Ombudsman van de NPO, te schrijven. Ik stelde haar de vraag of het de taak moet zijn van een nieuwsorganisatie om woorden te censureren die vanuit journalistiek oogpunt belangrijk zijn om te vermelden. Ik gaf haar het voorbeeld van een politicus die in een hypothetisch berichtje naar iemand zou schrijven: "Ik zou nooit mijn dochter met een neger laten trouwen". Ik vroeg haar of hier dan "n-woord" van gemaakt zou moeten worden en of dat niet ondermijnend is. De volgers van het nieuws moeten namelijk precies weten wat een politicus zegt om hem verantwoordelijk te kunnen houden voor zijn woorden. Verder gaf ik de historische voorbeelden dat het woord neger geen scheldwoord was en dat de Engelse versie van neger niet nigger maar negro is. Nigger is daarentegen altijd een negatief woord geweest met ook een sterke politieke lading, zo gebruikte de KKK het vaak in combinatie met racistische politieke slogans als "no niggers in our schools" of "fire nigger workers". Ook verwees ik naar de hypocrisie van de NOS door wel beelden te tonen van Islamitische Staat, de oorlog in Oekraïne en de brute

Racisten demonstreren tegen rechten van zwarten met borden waar nigger op staat.

chatgesprekken van de moordenaars van Peter R. de Vries. De Ombudsman stuurde mijn mail door naar de Taalcommissie van de NOS, zij wilde namelijk hun motivering weten voor het verbod. De Taalcommissie gaf als motivering dat "tegenwoordig de woorden nigger en neger in brede kring als onacceptabel taalgebruik worden beschouwd". De Taalcommissie erkent dat vanuit historisch perspectief nigger en neger niet hetzelfde zijn. Zij is echter toch van mening dat in het door mij aangehaalde artikel over de agent "het er niet toe doet" of hij nou nigger of neger zei omdat beide als "sociaal onacceptabel" worden gezien. Over de journalistieke plicht om volledige citaten en beelden te tonen en waarom dit wel gebeurt bij andere zaken als oorlog maar niet bij de woorden neger en nigger laat de Taalcommissie weten: "Elke keer moet er een afweging gemaakt worden tussen betamelijkheid en de plicht om de kijker/lezer te informeren".

Erg tevreden over de antwoorden van de Taalcommissie was ik niet, behalve dan dat ik op historisch vlak gelijk kreeg. Het oordeel was echter aan de Ombudsman; zij schreef mij en de Taalcommissie haar conclusie: de Ombudsman stelt zich neutraal op als het gaat om de vraag of er nigger/neger of "n-woord" moet staan in "algemene artikelen", aangezien de journalistieke code hier geen duidelijk antwoord op geeft. De Ombudsman is echter wel van mening er in citaten géén "n-woord" mag staan omdat dit wel tegen de journalistieke code is. Citaten dienen namelijk volledig te zijn, zelfs als er beledigende en scheldende woorden in staan. Ik kreeg dus op dit zeer belangrijke punt gelijk van de Ombudsman, ik was zeer tevreden hierover, spijtig genoeg echter liet de Taalcommissie zich niet meer horen, ik weet dus niet of zij dit oordeel overnemen. Ik zag in ieder geval het oordeel als een overwinning voor de journalistiek en het vrijdenken, soms moeten foute woorden gebruikt worden om mensen te confronteren met hun eigen denkbeelden (Rockwell), soms moet de journalistiek haar werk doen en dan kunnen nog wel eens mensen geschokt worden. Als echter het nieuws geen schokkende beelden mag gebruiken dan kunnen we het nieuws wel afschaffen. Als het vrijdenken over iets duidelijk is dan is het wel dat censuur nooit een oplossing is, ook voor gevoelige onderwerpen niet.

[1] <https://nos.nl/artikel/2432091-rechter-veegt-om-de-mantel-uit-wegens-verhullen-racisme-en-geweld-van-agenten>

De onzedelijkheid in den Bijbel (3)

door **W. Havers**

gedigitaliseerd door **René van Elst**

Slot

[Tussen rechte haakjes heb ik kleine aanvullingen en paginanummers van het origineel (telkens aan het begin van een pagina) geplaatst. Noten staan steeds aan het eind van een pagina. RvE]

Een smakelijke schotel geeft ons ook Samuel. In woorden, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten, wordt verhaald, hoe een koningszoon zijn eigen zuster met geweld verkrachtte. Dit vorstelijk zwijn hield zich ziek en verzocht zijn zuster koeken voor hem te bakken. Het geen volgt is te mooi, om het niet woordelijk uit het "heilig boek" over te nemen.

II Sam, 13:10, enz. — *Toen zeide Amnon (de zoon van koning David) tot Thamar (zijn zuster): Breng de spijze in de kamer; dat ik van uwe hand ete. Zoo nam Thamar de koekjes, die zij gemaakt had en bracht ze haren broeder Amnon in de kramer.*

Als zij ze nu tot hem nabij bracht, dat hij ate, zoo greep hij haar en zeide tot haar: Kom. lig bij mij, mijne zuster. Maar zij zeide tot hem: niet, mijn broeder, verkracht mij niet, want alzoo doet men niet in Israël; doe deze dwaasheid niet.

Doch hij wilde naar hare stem niet hooren; maar sterker zijnde dan zij, zoo verkrachtte hij haar en lag bij haar.

Wij meenen, om de sexuele gewoonten te schetsen, voldoende uit het Oude Testament te hebben opgediept. Niet, dat de ter beschikking staande bron is opgedroogd; integendeel zijn er nog verschillende passages, die wij gaarne een plaats hadden ingeruimd. Doch voor den ernstigen zoeker, is de weg aangegeven, die hij zelf verder kan bewandelen.

Nog meer dan voldoende materiaal zal dan worden aangetroffen dat de vraag zal doen rijzen, of hetgeen medegedeeld [26] wordt, taal is voor een kind en of dit alles, vooral op meisjes en jongens van ietwat rijperen leeftijd, geen nadeeligen invloed moet oefenen.

We zullen nu ons ook eens bezighouden met het Nieuwe Testament, waarvan wordt beweerd, dat daarin de ware moraal, de juiste levensleer, wordt verkondigd. Toegegeven moet worden, dat de liederlijke uitspattingen, die in het Oude Testament van "Gods uitverkoren volk" worden verhaald, niet in die mate in het Nieuwe Testament voorkomen, doch desniettemin handhaven wij onverzwakt de stelling, dat ook dit boek voor kinderen absoluut ongeschikt is. Wij vertrouwen deze opvatting meer dan voldoende te kunnen verdedigen.

Waar echter in **beide** gedeelten van "Gods Woord", meeningen worden verkondigd, die lijnrecht indruischen tegen de natuurlijke of algemeen menselijke moraal en feiten worden medegedeeld in strijd met de wetenschap, zullen we de scheidingslijn tusschen de 2 bijbeldeelen niet langer handhaven en den bijbel, zooals dit trouwens behoort, als één en ondeelbaar beschouwen. Naarmate we dit wenschelijk achten, zullen we bij vermelding der verdere teksten uit de beide deelen van den bijbel putten.

In het N.T. begint het reeds bij Mattheus, waarin de

geschiedenis wordt verhaald van de... Heilige Maagd. Laat een onderwijzer maar eens trachten voor kinderherenen begrijpelijk te maken, wat een maagd is, om van het verschil tusschen een gewone en een heilige maagd maar niet te spreken.

En nu de historie zelf. Het betreft hier een vrouw, die haar veel ouderen echtgenoot bedriegt, door eerst haar zwangerschap voor haar man te verbergen, en later, als dat niet meer is vol te houden, den sukkel wijsmaakt, dat zij is "ontvangen" (een nieuw probleem voor kinderherenen) door den heiligen geest.

Heel interessant, zulk een kinderenmakende heilige geest, maar volkomen onverstaanbaar voor kinderen.

We lezen omtrent deze kwestie in:

Matth. 1:18. — *De geboorte van Jezus Christus was nu aldus: want als Maria, zijne moeder, met Jozef ondertrouwd was, eer zij samengekomen waren, werd zij zwanger bevonden van den Heiligen Geest. Jozef nu, haar man, alzoo hij rechtvaardig was en haar niet wilde openbaarlijk te schande maken, was van wil haar heime-*

lijk te verlaten.

En alzoo hij deze dingen in den zin had, ziet, de engel des Heeren verscheen hem in den droom, zeggende: Jo-[27]zef, gij zone Davids, wees niet bevreesd, Maria uwe vrouw tot U te nemen: want hetgeen in haar ontvangen is, dat is uit den Heiligen Geest.

Later wordt dan medegedeeld, hoe Jozef met deze verklaring tevreden was en Maria tot zich nam, doch haar niet "bekende", dan nadat de 9 maanden waren verstreken, en Jezus was geboren.

Wij zullen er ons maar niet in verdiepen, of er thans, zelfs onder de meest geloovige Christenen, één man zal te vinden zijn, die er genoeg mede zou nemen, dat zijn jonge bruid, zwanger zijnde, zonder dat hij met haar geslachts-gemeenschap had gehad, hem vertelde, dat zij was bevrucht geworden door een zekeren "meneer den heiligen geest", doch voor de zooveelste maal de vraag stellen: is dat kost voor kinderen en dient een boek, waarin zulke viezigheden openlijk worden medegedeeld, niet buiten hun bereik te worden gehouden?

En nu Jezus zelf. Onbesproken blijve hier de kwestie of Jezus een historische of een legendarische figuur is geweest. Wij nemen Jezus, zooals de bijbel hem schildert en zooals hij zich "in zijne heerlijkheden" heeft geopenbaard. Eén van de "eerste heerlijkheden" vinden we vermeld in Johannes II, waar deze kwajongen zijn moeder, die hem wat vroeg, toebeet: Vrouw, wat heb ik met U te doen? en daarna 6 vaten water in 6 vaten wijn verandert. Dat het er vroolijk naar toe is gegaan, kan men denken.

Hoe liefderijk Jezus is, leert ons:

Lukas 14:26. — *Indien iemand tot mij komt en niet haat zijn vader en moeder en vrouw en kinderen en broeders en zusters, ja ook zelfs zijn eigen leven, die kan mijn discipel niet zijn.*

Doch, deze arrogante kerel liet zich ook nog van een andere zijde kennen. Jezus kwam n.l. iemand tegen met een onreine geest. Iemand, die gekrenkt was in zijn geestvermogens. Nu vinden we daarover het volgende gemeld in:

Markus 5:13. — *En de onreine geesten, uitgevaren zijnde, voeren in de zwijnen; en de kudde stortte van de steilte in de zee (daar waren er nu omtrent tweeduizend) en versmoorden in de zee.*

Eerst de vraag: wat zijn onreine geesten en hoe komen die in de zwijnen? Maar dan: is het billijk, om zoo maar 2000 varkens te laten verdrinken, die toch zeker wel onschuldig waren [28] inzake de geestesstoornis van den man, die Jezus tegemoettrad? Welk redelijk motief had Jezus voor zijn daad, waardoor 2000 beesten verdronken en een veehouder werd gedupeerd? Gods zoon komt hier als een laffe dierenmoordenaar in een slecht licht en is voor de kinderen al een zeer slecht voorbeeld.

In Mattheus 21:2 zet Jezus twee zijner discipelen op

De bruiloft in Kana (waar Jezus water in wijn verandert) - Ambrosius Benson 1540

tot diefstal van een veulen en van een ezelin, terwijl en in Mattheus en in Markus een staaltje van vuilheid voorkomt, dat ons aan het O.T. herinnert.

Er wordt n.l. verhaald van een vrouw, die 12 jaren lang aan bloedvloeelingen had geleden en nu door Jezus plotseling daarvan werd verlost.

Markus 5:25, enz* : — *En een zekere vrouw, die 12 jaren den vloed des bloeds had gehad, enz. Daarna komt de mededeeling, dat de doctoren haar niet hadden kunnen helpen, doch dat zij thans door het aanraken van Jezus' klee was genezen, zonder d,at Jezus er erg in had gehad, want hij vroeg: Wie heeft mijn klee aangeraakt?*

De desbetreffende genezing wordt ons verhaald in:

Markus 5:29. — *En terstond is de fontein haars bloeds opgedroogd.*

In dit fijngevoelend hoofdstuk worden de kinderen onderwezen in... bloedvloeelingen en hoe deze zijn te genezen. Een proeve van Jezus' liefdeleer vinden we in:

Matth. 10:34. — *Meent niet, dat ik gekomen ben om vrede te brengen op de aarde, ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard.*

Want ik ben gekomen om den mensch tweedrachtig te maken tegen zijn vader, en de dochter tegen hare moeder en de schoondochter tegen hare schoonmoeder.

Voorwaar, nooit is een voorspelling treuriger vervuld. Maar het ergst treedt de "pyramidale wreedheid"*) naar voren in de Openbaring. Nadat is voorspeld, hoe de engelen met scherpe sikkels de aarde zullen overstroommen, lezen we over het uitroeien der menschen, die getreden worden als druiven:

Openb. 14:20. — *En de wijnpersbak werd buiten de stad getreden, en er is bloed uit den wijnpersbak gekomen, tot aan de toornen der paarden, duizend zeshonderd stadiën ver. **).*

*) Delitzsch

**) Delitzsch berekent dezen plas mensenbloed op een middellijn van 106 uren gaans. "De groote ontgoocheling", vert. H. Bakels; pag. 189

[29] In datzelfde hoofdstuk vinden we nog een tekst, die wij curiositeitshalve overnemen, misschien dat er onder de lezers zijn, die dezen rebus kunnen oplossen en voor kinderen verklaarbaar maken.

Openb. 19:12. — *En zijne oogen waren als een vlam vuurs en op zijn hoofd waren vele koninklijke hoeden; en hij had een naam geschreven, dien niemand wist, dan hij zelf. En hii was bekleed met een kleed, dat met bloed geleverd was, en zijn naam wordt genoemd... het Woord Gods.*

Laten we, om te doen uitkomen, hoe ook in het Oude Testament de God van liefde meer gelijkt op een wraakzuchtig monster, weder tot het eerste bijbelboek terugkeeren en de aandacht vestigen op:

Deut. 28:22. — *De Heere zal U slaan met toring en met koorts en met vurigheid en met hitte, en met droogte, en met brandkoren, en met honigdauw, die U vervolgen zullen, totdat gij omkomt. De Heere, Uw God, zal pulver en stof tot regen*

Uws lands geven; van den hemel zal het op U nederdalen, totdat gij verdelgd wordt. Gij zult een vrouw ondertrouwen, maar een ander man zal haar beslapen. De Heer zal U slaan met booze zweren, aan de knieën en aan de beenen, waarvan gij niet zult genezen worden, van Uw voetzool af, tot aan den schedel.

Dat alles is voor iemand weggelegd, die ongehoorzaam is aan Gods gebod. Gelukkig dat Onzelieveheer zijn macht overschat heeft en hij niet in staat is, zijn bedreigingen ten uitvoer te leggen. Maar welk een taal, is men geneigd te zeggen, voor een kind, dat in de "liefde tot den Heer", moet worden opgevoed!

Wie een speciale editie verlangt, om iemand te vervloeken, kan bij niemand beter dan bij God zelf terecht. Voor liefhebbers nog enkele vriendelijkheden.

Deut. 28:23, enz. — *En Uw hemel, die boven Uw hoofd is, zal koper zijn, en de aarde, die onder u is, zal ijzer zijn.*

Hier komt Gods onkunde duidelijk aan het licht. Bepaald vergeten, dat hij "de aarde rond heeft geschapen. Wat is nu bo-[30]ven? Op het moment, dat wij hier naar boven kijken om den "hemel" te zien, staart men in Australië precies in tegengestelde richting om den hemel te aanschouwen. Hoe moet een onderwijzer hier Gods domheid op natuurwetenschappelijk gebied goedpraten?

Maar laten we onze belofte gestand doen en de liefhebbers van verwenschingen even ter wille zijn. Vooral uit een kindermond zou zulk een vervloeking wel liefelijk klinken.

Deut. 28:24. — *De Heere, Uw God, zal pulver tot regen Uws lands geven; van den hemel zal*

Jozua beveelt de zon stil te staan boven Gibeon - John Martin 1816

Beren verslinden 42 kinderen, ingekleurde gravure van Gustave Doré

het op U nederdalen, totdat gij verdelgd wordt. En Uw dood lichaam zal aan alle gevogelte des hemels en aan de beesten der aarde tot spijze zijn; en niemand zal ze afschrikken.

De Heere zal U slaan met zweren van Egypte, en met spenen en met droge schurft, en met kraauwsel, waarvan gij niet genezen zult kunnen worden.

De Heere zal U slaan met onzinnigheid en met blindheid en met verbaasdheid des harten.

En dat alles, omdat de mensch ongehoorzaam zou zijn aan Jahwé's gebod. Gelukkig is al dat gedaas over Gods macht, niet anders dan een mystificatie*), omdat Jahwe met zijn zoon (zonder moeder) en zijn heilige geest niets anders zijn, dan een ziekelijk verschijnsel uit ziekelijke hersenen ontstaan. Maar voor de zooveelste maal de vraag: Is dit kost voor kinderen?

Gods Woord verdedigt de slavernij in den meest afschuwelijken vorm. Men oordeele:

Exodus 21:20 en 21. — *Wanneer iemand zijn dienstknecht of dienstmaagd met een stok zoo slaat, dat hij onder zijn hand sterft, die zal zekerlijk gewroken worden. Zoo hij nochtans een dag of twee dagen overeind blijft, zoo zal hij niet gewroken worden, want hij is zijn geld.*

Prosit! Iemand, die zijn arbeider of arbeidster zoo mishandelt, dat hij daaraan sterft, wanneer dit maar niet terstond plaats heeft, is volgens de logica van God onschuldig, omdat de dienaar het eigendom is van den meester, want... hij heeft hem betaald.

In verschillende deelen van den bijbel worden de krijgstochten en oorlogen uitvoerig beschreven en Onze-lieveheer neemt vaak als opperste krijgsgod daaraan deel. Jozua, die als lasthebber van God optreedt, geeft ons een treffend en hartverheffend beeld van den veldtocht der Joden in Kanaan.

*)Voor den gek houderij.

[31] Jozua 8:8. — *En het zal geschieden wanneer gij de stad hebt ingenomen, zoo zult ge haar met vuur aansteken; naar het woord des Heeren zult gijlieden doen; zie, ik heb het u-lieden geboden.*

Jozua 8:24. — *En het geschiedde, toen de Israëlieten een eind gemaakt hadden aan het dooden van alle inwoners van Ai op het veld, in de woestijn in welke zij hen nagejaagd hadden, en dat zij allen door de scherpte des zwaards gevallen waren, totdat ze allen vernield waren, zoo keerde zich gansch Israël naar Ai, en zij sloegen haar met de scherpte des zwaards. En het geschiedde, dat allen die te dien dage vielen, zoo mannen als vrouwen, waren 12.000, allen tezamen lieden van Ai. Jozua trok ook zijn hand niet terug, die hij met de spies had uitgestrekt, totdat hij alle inwoners van Ai gebannen (d.i. aan God geofferd) had. Alleenlijk roofden de Israëlieten voor zichzelf het vee en de buit dier stad, naar het woord des Heeren dat hij Jozua geboden had.*

Het boek Jozua vervolgt deze geschiedenissen van moord en brand op 's Heeren bevel met vreeselijke een-tonigheid. Doch ook elders vindt men dergelijke opdrachten:

Deuteronomium 7:16. — *Gij zult dan alle volken verslinden, die de Heere Uw God U geven zal; uw oog zal ze niet verschoonen.*

Deut. 7:22 — *En de Heere Uw God zal deze volken voor Uw aangezicht allengskens uitroeien.*

Deut. 9:3. — *Zoo zult ge heden weten, dat de Heere Uw God degene is, die voor Uw aangezicht voorbijgaat, als een verterend vuur; hij zal ze verdelgen en voor Uw aangezicht nederwerpen, en gij zult ze uit hun bezittingen verdrijven en haastiglijk vernietigen, gelijk de Heere tot U gesproken heeft.*

Ter afwisseling de geschiedenis van den profeet Eliza, die kaalhoofdig was.

In Beth-El riepen kinderen hem na en schreeuwden tot hem "Kaalkop".

Hoor, wat groote dingen God deed:

II Koningen 2:24. — *En Eliza keerde zich om, en hij zag ze, en vloekte ze in naam des Heeren: toen kwamen twee beren uit het woud, en verscheurden van hen twee-en-veertig kinderen.*

Twee beren verscheuren 42 kinderen, alleen omdat zij iemand voor "kaalkop" scholden. Hierin komt vooral uit Gods macht en vooral zijn... liefde.

[32] Een profeet gebiedt een leerling, den **zwaargewonden** Achab te slaan. De leerling weigert.

I Kon. 20:36. — *En (de profeet) zeide tot hem: Daarom, omdat ge der stemme des Heeren niet gehoorzaam zijt geweest, zie, als gij van mij weggegaan zijt, zoo zal U een leeuw neerslaan. En toen hij bij hem was weggegaan, zoo vond hem een leeuw, die hem verslond.*

In Jesaja 34 vinden we den vloek uitgesproken over de aarde:

Jesaja 34:2, enz. — *Want de verbolgenheid des Heeren is over alle de heidenen, en zijn toorn over al hun legers; hij heeft ze gebannen (ten*

dood uitgezocht) hij heeft ze ter slachting overgegeven. En hun verslagenen zullen worden weggegooid, en van hun doode lichamen zal hun stank opgaan, en de bergen zullen smelten van hun bloed.

De vraag is vervelend; maar nog eens: welk een verheffende invloed moet zulke taal hebben op het ontvankelijk kindergemoed?

WETENSCHAPPELIJKE ONBETROUW- [BAAR]HEID.

Dat de aarde niet, zooals de Bijbel vermeldt, minder dan 6000 jaar oud is, mag bekend worden geacht. Doch ook andere data zijn volstrekt onjuist. De aan Mozes toegeschreven eerste vijf bijbelboeken dateeren van de zevende tot de vijfde eeuw vóór onze jaartelling. Van de psalmen Davids, gedateerd dus ca. 1000 v.o.j., zijn er 70 na de ballingschap, dus na 536 v.o.j. geschreven. Andere aan David en Salomo toegeschreven teksten zijn 500 of 600 jaar ontstaan na den tijd waarin ze geleefd zouden hebben.

De bijbel zegt, dat in 722 Salmanassar IV Samaria bezette. Dit deed echter Sargon.

De aanval van Sanherib op Jeruzalem in 701 wordt door den Bijbel gesteld in 714 en de geschiedenis ervan is geheel vervalscht door inlassching van een stuk (II Kon. 19:21) dat men ook vindt in Jesaja 37:22, en dat twee honderd jaar later is geschreven.

De "stad" Jericho, die z.g.n. met een geweldig leger niet was in te nemen, bleek bij opgravingen een **onttrek** te bezitten van 750 Meter!

Men ziet, dat de bijbel niet alleen als onzedelijk moet worden veroordeeld, doch tevens dat ook aan dit boek als historisch of wetenschappelijk werk, elke waarde moet worden ontzegd.

Het z.g.n. scheppingsverhaal bijv. geeft den kinderen een vol-[33] komen onjuist beeld van het historisch ontwikkelingsproces van het "ontstaan der aarde" en de plaats, die onze planeet inneemt. Maar ook in het Nieuwe Testament komen mededeelingen voor, die door elk verstandig mensch naar het rijk der legenden moeten worden verwezen, maar die met hardnekkigheid door het meerendeel der theologen worden verdedigd en volgehouden, enkel en alleen omdat ze in den bijbel staan.

Men zal moeten toegeven, dat indien sommige gedeelten van Gods Woord als onjuist worden aanvaard, daarmee de geheele bijbel en de daarop steunende wereldverklaringen onmogelijk langer zijn te handhaven.

Laten we ter illustratie onzer bewering en ten bewijze hoe zelfs de meest elementaire wetenschap van heden moet hebben ontbroken bij de samenstellers van het bijbelboek, een paar teksten noemen.

Matth. 4:8. — *Wederom nam de duivel Jezus mede op een zeer hoogen berg en toonde hem al de koninkrijken der wereld en hunne heerlijkheden.*

Hier komt de voor eeuwen bestaande denkfout duidelijk te voorschijn. De duivel ging met Jezus op een zeer hoogen berg en liet hem **alle** koninkrijken zien. De aarde dus gedacht als plat vlak.

De "Openbaring" brengt den denkenden leerling totaal in de war. Natuurlijk moet elk onderwijzer hem hebben geleerd, dat de aarde is een bol, die zich met groote

snelheid door het luchtruim beweegt. Maar nu krijgt hetzelfde kind, in dezelfde school, van denzelfden onderwijzer, onderwijs in den godsdienst, en leest dan in:

Openb. 7:1. — *En na dezen zag ik 4 engelen staan op de vier hoeken der aarde.*

Arme onderwijzer. Als dienaar der wetenschap, moet hij verdedigen, wat hij als juist en waar heeft geleerd; als slaaf van de kerk of van den godsdienst, is hij verplicht, de in den bijbel voorkomende ongerijmdheden voor de kinderen aannemelijk te maken.

Wat moet hij zeggen over die... 4 hoeken der aarde?

Het is een axioma der wetenschap, dat slechts een betrekkelijk vlakke oppervlakte 4 hoeken kan hebben. Hoe kan nu een onderwijzer, die liefde heeft voor zijn kinderen en voor zijn studie, dergelijk onwetenschappelijk bijbelgebazel verdedigen?

En is het per saldo niet het kind in de eerste plaats, dat lijdt onder dergelijk onderricht?

Nog een voorbeeld.

De wetenschap heeft vastgesteld, dat de aarde zich met een [34] geweldige snelheid door de ruimte beweegt, en dat zij daarbij een draaiende beweging maakt, bestaande uit een omwenteling om haar (denkbeeldige) as.

Nadat de onderwijzer als wetenschappelijk mensch, den leerling heeft vertrouwd gemaakt met die draaiende beweging, leest deze in "Gods Woord":

Psalms 96:10. — *Ook zal de wereld bevestigd worden, dat zij niet bewogen worde.*

Psalms 104:5. — *Hij (God) heeft de aarde gegrond op hare grondvesten; zij zal nimmer meer, noch eeniglijk wankelen.*

I Sam. 2:8. — *Want de grondvesten des aardrijks zijn des Heeren en Hij heeft de wereld daarop gezet.*

Arme onderwijzer, arme onderwijzeres.

De natuurkundige ongerijmdheden in den bijbel zijn legio en men verwondert zich bij eenige studie, hoe het mogelijk is, dat zulk een onbeteekenend werk zich zoovele eeuwen heeft kunnen handhaven.

Men laat de beesten spreken, zonder dat de geloovige zich afvraagt, hoe dat in zijn werk is gegaan.

Wij lezen bijv. in:

Genesis 3:4. — *Toen zeide de slang tot de vrouw: Gijlieden zult den dood niet sterven.*

Behalve de sprekende slang en de sprekende ezelin van Bileam, is er ook sprake van een wondervisch!

— *De Heere beschikte een groote visch om Jona in te slikken en Jona was in het ingewand van den visch, drie dagen en drie nachten.*

Jona kwam er evenmin dood uit als Jezus, toen deze denzelfden tijd in zijn graf had doorgebracht! Jezus echter was onovertroffen in wonderen, hoewel Elia en Eliza hem veel hadden voorgedaan. In slechts één hoofdstuk, Mattheüs 9, lezen we, dat Jezus een lamme weer doet lopen, een meisje uit de dooden opwekt, een vrouw, die twaalf jaar bloedvloeiingen had gehad, daarvan verlost, blinden geneest, een stomme weer doet spreken — door den duivel uit te drijven! — verder trekt hij "genezende alle ziekten en alle kwalen onder het volk."

Wij meenen te kunnen volstaan met het geven van de hiervóór afgedrukte citaten, en te hebben aangetoond, dat de bijbel om verschillende redenen moet worden gerangschikt onder de boeken, die niet aan kinderhanden

Jonas en de walvis - Pieter Lastman 1621

mogen worden toevertrouwd. En tevens, dat een dergelijk boek wegens zijn onzede-[35] lijke en onwetenschappelijke strekking moet worden geweerd van elke inrichting, waar kinderen worden onderwezen.

Het is dan ook daarom, dat adressanten van oordeel zijn, in deze "Bijlage" voldoende motieven te hebben aangevoerd, ter ondersteuning van het door hen ingezonden adres, waarin zij hebben verzocht, den bijbel te verbieden voor alle inrichtingen, waar lager, uitgebreid lager of meer uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven.

w. g. W. HAVERS, W.F. OTTEN.

LECTUUR.

De grondslagen van het atheïsme (A.L. Constandse.)
De Bijbel (F. Domela Nieuwenhuis.)
De groote begoocheling (Prof. Dr. Fr. Delitzsch, Vert. Ds. H.Bakels)
Eenige dwalingen van Mozes (R.G. Ingersoll).
Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. (W. Wrede)

TWEE VEROORDEELENDE OORDEELEN OVER DEN BIJBEL.

"De wezenlijke onderdrukker en bederver van het volk, is de bijbel. Dat boek is de keten, die de geestelijkheid bindt, de kerker, die ze gevangen houdt. Dat boek spreidt een doodspleed over onze gymnasia en onze scholen uit. Dat boek steekt de wetenschap de oogen uit en maakt van een eerlijk onderzoek een misdaad. Dat boek vervult de wereld met dweepzucht, schijnheiligheid en vrees."

R. G. INGERSOLL.

"Hoe kunnen ouders hun kinderen een boek in handen geven, **dat onovertroffen is in schandelijke taal en walgelijke vuiligheden?** Wie 't ontkent, heeft nooit dat boek gelezen. Met welk recht weert men de werken van De Sade, Pigault, Lebrun, of Paul de Kock uit zijn huis, als men z'n dochters de geschiedenissen in handen geeft

van Abraham, Loth, Jacob, Juda, Ruth, Delia, Judith, Rachab, Bathseba en konsorten?

Men omzwachtelt in 't dagelijksch leven de onschuldige zaken met te verregaande angstvalligheid, en schroomt niet zijn kinderen geheel andere, **niet** onschuldige zaken te laten lezen in 'n bijbel, die geschreven schijnt om dragonders te doen blozen. En dat alles om.... god te dienen.

[36] Weg met die halfheid, gij, die beter weet en juist daarom oneindig lager staat dan de geheel geloovige met z'n kinderlijke onnoozele vroomheid. Hij geeft wat 'i bezit. Gij bezit het betere en geeft het slechte. Als **zijn** kind hem vraagt om uitlegging van deze of gene vuiligheid, kan er nog iets eerwaardigs, iets naïefs wezen in z'n poging om de majesteit van z'n God te rijmen met den walgelijken vorm, waarin

hij zich diens wet voorstelt, maar als **Uw** zoon, als **Uwe** dochter vragend met den vinger wijst op Sodom en Gomorrha, moet gij u omkeeren om den lach of de verlegenheid te verbergen, die aan Uw kind verklappen zouden, dat ge 't om den tuin had geleid met uw "handleiding ter zaligheid."

En meer nog. Ge blijft dat christendom en dien bijbel aan kleven om 't voorbeeld aan de kinderen, zegt ge? Wie opzet telijk een voorbeeld geeft, moet daarbij de bedoeling hebben dat voorbeeld te zien volgen. Welnu, stellen we, dat ge slaagt in die bedoeling. Uw kinderen gaan den weg op, dien gij **hun** aanwijst....

Uw gehoorzame zoon liegt, bedriegt, steelt, moordt, rooft en hoereert.

"Het staat in den bijbel", zegt-'i.

Uw dochter doet als uw zoon; **"'t staat in den bijbel"**, zegt ze.

Want ik daag u uit, één ondeugd te bedenken, die niet voorkomt in uw bijbel. En niet alleen komt ze er in voor, maar ze wordt daarin medegedeeld met 'n glimp van verschoonbaarheid, ja zelfs meerendeels met den ijk van Gods welgevallen.

En meen niet u dan te redden met vertogen als: "Ja, dat staat daar wel, m-a-a-a-r enz., want ge raakt in de klem met die maren. De knaap en 't meisje wijzen zegevierend op.... **het Woord Gods**, dat **gij** hun in handen gaaft; op 't woord van **"God, die men meer moet gehoorzamen dan menschen"**, en wees zeer tevreden als ze u niet het zwijgen opleggen met de woorden van Jezus: **"man, wat heb ik met U te doen"**, dat alsdan in hun mond, in duidelijk hollandsch wil zeggen: "loop naar den duivel!"

En dan zijn er nog, die beweren, dat het in-standhouden van dien godsdienst noodig is voor de openbare zedelijkheid."

Idee 37.

MULTATULI.

DE AUTEURS EN VERTALERS VAN DIT NUMMER

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, studeerde sociologie en (deels) rechten, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur, hoofdredacteur a.i.; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Willem Havers (Dordrecht 1865 - Den Haag 1946) werkte in het drukkerij- en bakkersbedrijf; was onafhankelijk socialistisch publicist en voorzitter van onze vrijdenkersvereniging De Dageraad.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oudvoorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Caesar tot Hitler*.

Robert Green Ingersoll (1833 – 1899) was een Amerikaanse advocaat, schrijver en redenaar, die het agnosticisme verdedigde en het geloof in de hel bekritiseerde. Hij was politiek actief als Republikein en hij was bevriend met de dichter Walt Whitman. Hij deed de belangstelling voor Thomas Paine en diens werk in Ameri-

ka herleven. Na zijn dood zorgde zijn zwager ervoor dat zijn toespraken werden uitgegeven. Ook onze vereniging gaf teksten van hem uit.

Heiner Jestrabek (Heidenheim an der Brenz 1956) is een Duitse non-fictie auteur, publicist en bestuurslid van het Humanistisch Freidenker-Verband Ostwuerttemberg.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Kenneth van Oost (België 1960) is internationaal werkzaam geweest in de logistiek, is geïnteresseerd in o.a. progressieve politiek, de problematiek individueel collectief, memetics; is lid van de Gentse cultuurvereniging.

Herman Reimes was als jongere een overtuigd christen fundamentalist. Ontkeerd tijdens zijn tewerkstelling in een psychiatrische inrichting (als gewetensbezwaarde dienstweigeraar). Werkzaam geweest als werktuigbouwkundig constructeur. Gaf na zijn veertigste regelmatig liederenrecitals als bariton. Als gepensioneerde ging hij schrijven over milieubehoud en religie en liet hij een vijftal boeken het licht zien, met als recentste *Realistisch omgaan met religie*.

J. Hans de Vries MSc. is in 1992 afgestudeerd als onderwijssocioloog aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en in 2006 heeft hij aan de Sheffield Hallam University zijn Master E-Learning, Multimedia and Communication behaald. Als agoog, docent en onderzoeker werkt hij sinds 1981 in het onderwijsvakveld.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier").

Allen hartelijk dank voor hun bijdrage(n)!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur

bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden